

# TANULMÁNYOK

IZSÉPY EDIT

## IBRÁNYI MIHÁLY VÁRADI VICEKAPITÁNY

1635-ben már harmadfél éve, az ifjú Bethlen István korai halála óta,<sup>1</sup> betöltetlenül állt a váradi főkapitányság. I. Rákóczi György ezt a méltóságot idősebbik fiának, Györgynek szánta, de annak még növekednie és tanulnia kellett. Ezért olyan hűséges, bizalmas embert keresett vicekapitánynak, aki itt valójában főkapitányi szerepet töltsön be, később pedig egyik megbízható támasza és helyettese legyen a fiának.

Mert Várad nem közönséges vár volt az erdélyi végvárok Huszttal kezdődő és Karánsebessel végződő láncolatában. Nagyságát, szépségét a korabeli történetírók nem győzték magasztalni. Ez a város Bihar vármegye és az erdélyi fejedelemség engedelmeskedő magyarországi Részek (partium Regni Hungariae) metropolisza volt. A XVII. század elején a megye portáinak száma még elérte az erdélyi porták számának mintegy felét. A város a hegyek lábánál, az Alföld szélén fekszik s a Sebes-Körös ágai ölelik át. A vár „a városnak közepette, kerekded formában, nagy erős körakással és kőfallal lévén megkerítve, ... őt igen nagy kasamatás, reguláris, földdel megtöltetett, fekvő bástyákkal [Bethlenbástya, Királyfia-, Veres-, Aranyas- és Csonka-bástya] meg mély árokkal lévén környülvéetve.” A környéken sok a szántóföld és szőlő. „Ennek folytán polgárai is emberségesek, értelmesek és mozgékonyak, ... tehetős kereskedők” — írta Szamosközi. A „Körös folyó vize mentében levő csaknem egymást érő sűrű falvak gyönyörűséges búzatermő határin és mezein ... sok szép majorkodásokat ... nézhetni vala” — még egy emberöltő múlva, I. Rákóczi György idejében is, Szalárdi tanúsága szerint<sup>2</sup>

Várad a fejedelemség előretolt bástyája volt a török hódoltság s a Habsburg-fennhatóság alá tartozó Magyarország ütközőpontján. Kulcshelyzete miatt erősítette várát mindegyik fejedelem. Az itteni főkapitányság katonaságára hárult Erdély védelme az ellenséges aspirációk ellen, békében pedig a kereskedelem zavartalanságának s a Részekben a fejedelmi rendeletek végrehajtásának biztosítása. A váradi főkapitányság ezáltal nemcsak fontos katonai, hanem politikai tisztség is volt. Innen emelkedett a fejedelmi székbe Báthori István, Báthori Kristóf és Bocskai István.<sup>3</sup>

A hely és a tisztség fontosságát kiemelték az új kapitány beiktatásakor kiadott fejedelmi utasítások. Báthori István előbb maga írt rövid instrukciót Ghiczy Jánosnak, majd 1585-ben Ghiczy utódának, a nagyműveltségű Gyulai Pállal íratott olyan általános elveket tartalmazó utasítást, melyet a későbbi váradi kapitányoknak is felolvastak. Gyulai levelét I. Rákóczi György 1640-ben díszes kis könyvecskében leíratattatta a fiának. Emellett Báthori Zsigmond

<sup>1</sup> Bethlen István, iktári, ifjabb (1606—1632) Bethlen Gábor unokaöccse, váradi főkapitány. Apja (id. Bethlen István) ellenében igyekezett Rákóczit fejedelemsévé választatni.

<sup>2</sup> A Részek: Máramaros, Közép-Szolnok, Bihar, Kraszna, Arad és Zaránd megyék, valamint Kővár vidék. — Szamosközy I.: Erdély története (1598—1599, 1603) Bp., 1977. 137—140. o.; Szalárdi János Síralmas magyar krónikája. Bp., 1980. 415—417. o.

<sup>3</sup> Vö. Nagy László: Bocskai István a hadak élén. Bp., 1981.



úttal hú képet kapunk a végvár mindennapi életéről. Volt olyan nap, amikor négy jelentést küldött és ebből három fennmaradt.<sup>8</sup>

Mint érmelléki birtokosnak, érdekei azonosak voltak a Részek érdekeivel. A fejedelem azért is bízott benne, mert ismerte a tiszántúliak nemzedékeken át öröklődő törökellenességét, míg bent Erdélyben az öregek már feledték, a fiatalok még nem tudták mi az igazi török veszély. Hamarosan megismerhették azt mindnyájan.

Ibrányi szolgálatának hatodik hónapjában önérzetesen írta: „az mennyire reá érkezem vigyázásban leszek mindenekben, mind itt ben s mind kün, de valamint, hogy... dulce pro patria mori, bizony kegyelmes uram szintén oly édesen meghalok az Nagyságodhoz való hűségem mellett. ... Istennek hála... oly gondos tiszben vagyok, nem igen érkezem az mezón való sétáláshoz; itt ben nem félek senkitől. Ha kimegyek, bizony úgy megyek, meglátom ki kap az szakállomba.”<sup>9</sup>

Ekkor ő még csak gyanakodott, mert bizalmas emberei hírül hozták, hogy Ecsedben „pakoltat” a lemondatott fejedelem, az öreg Bethlen István. Néhány hét múlva valóban a törökök közé ment és segítségüket kérte, hogy méltóságát visszaszerezhesse. I. Rákóczi György azonban nem hátrált meg, hanem szembeszállt a pasák hadával és a porta akaratával. Megbízható főemberei és hűséges hajdúi nélkül ezt meg sem kísérelhette volna. Igaz, tudta azt, hogy a szultán főserégét a perzsák kötik le. Ekkor a váradi katonák és a bihari hajdúk élén Ibrányinak is el kellett hagynia a jól megerősített várat, majd másodsor az 1644/45-ös Habsburg ellenes harcok idején. A két hadjárat története — s bennük a vicekapitány szerepe — részletesen fel van dolgozva, így most nem térünk ki rá.<sup>10</sup> I. Rákóczi György hadi sikereit nem méltányolták sem a korabeli, sem a későbbi történétírók. Csak napjainkban kezdte el rehabilitációját hadtörténetírásunk.<sup>11</sup> Ibrányi Mihályt Kemény János az első hadjárat idején megcsúfolta, a másodikban „csak egy hajdú, hebehurgya” embernek nevezte, a fejedelem azonban mentegette hibáit.<sup>12</sup> Valóban a vicekapitány nem volt olyan gyakorlott és rátermett hadvezető, mint amilyen kiváló hadszervezőnek bizonyult a váradi esztendőök során. Célunk Ibrányi Mihály ez utóbbi tevékenységének bemutatása.

Mivel a várkapitány legfőbb feladata az erősség állandó védelmi készütségére való felügyelet, I. Rákóczi György instrukciója elején meghagyta Ibrányinak, hogy leltárt készítsen, valamint a „bástyákat, kazamatákat oly készen tartsa, mintha mindennap ellenséget várna.” (2. és 4. pont.) A vicekapitány Váradra érkezése után rögtön hozzálátott, hogy az elődei nemtörődömségéből, vagy erélytelenségéből keletkezett hibákat helyrehozza, a hiányokat pótolja, a károkat kijavítsa s az új feladatokat végrehajtsa. Az elődje, Csomaközi András összeírása szerint a bástyákon állt egy 50 fontos ágyú, 4 db 40 fontos, egy 35 fontos, 3 db 30 fontos, 4 db 28 fontos, egy 22 fontos, 4 db 20 fontos és számos kisebb löveg, a két fegyveresházban 174 szakállas puska, 406 muskéta és golyóbisok, a porházakban puskapor meg salétrom.<sup>13</sup>

A hatalmas végvár azonban csak papiroson volt jól felszerelve. Ibrányi gyakran emlegette, hogy amikor „bejött a kapitányságba”, mindent milyen rossz állapotban talált. Az ágyúk talpfája elrothadt, ezért a faltörő ágyúkat le kellett vontatnia a bástyákról. Hiányzott azonban az ágyúkeréknek és talp

8 Várad, 1637. júl. 11. Ibrányi Mihály I. Rákóczi Györgyhoz. A budapesti Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Litterae et epistolae originales. (A továbbiakban — EKK — LEO) 909 és 910. sz. A harmadik: Országos Levéltár. Gyulafehérvári Káptalan ltára. F 12. Lymbus VII. 2. (A továbbiakban — OLF 12.) Az egész csomó Ibrányi levelezése. 9 1635. dec. 30. EKK — LEO 881. sz.

10 *Izsepy E.*: Ibrányi Mihály váradi kapitány szerepe Bethlen István 1636. évi felkelésében. Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei. (A továbbiakban — Ekt évk.) Bp., IV. 1968. 275—289. o.; *Uő.*: A hajdúság részvétele I. Rákóczi György 1644/45-ös hadjárataiban. Ekt évk. VI. 1973. 153—169. o.; *Nagy L.*: „Öreg” Rákóczi György hajdúkatónái. Magyar Történelmi Tanulmányok. XII. KLTE Debrecen, 1979.

11 *Nagy L.*: i. m. és *uő.*: A végvári dicsőség nyomában. Bp., 1978. 157—164. o.

12 *Kemény J.*: i. m. 287. o.; *Szilágyi S.*: A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése. (A továbbiakban — Családi lev.) Bp., 1875. 268. o.

13 A leltárat *I. B. Nagy Margit*: Várak, kastélyok, ... ahogy a régiek látták. Bukarest, 1973. 70—73. o.; Csomaközi András (?—1635) hajdúkapitány, 1619-től váradi vicekapitány.

való fa. A szakállas puskákhoz és tarackokhoz sem csináltak golyókat, mert semmi vas nem volt a várban, s később a vaskohi hámorból csupán 15 mázsát hoztak. A vicekapitány a távoli Fogarasból kért kaszákat, „a vár szükségére.” Parancsára 1636 elején már szaporán készítették a lövészerszámokhoz a löszert. Rákóczi Patakról is küldetett ide lőport. Ibrányi szerint ezt „talán még jobb ló terhében Debreczenig elhozni, onnét osztán szekereken hajtattjuk ide.” Viszont golyóbist már ő küldött Patakra.<sup>14</sup>

A fegyveresházban levő hiányok összeírása után 200 muskétát kaptak Erdélyből. 1639-ben Ibrányi a vaskohi hámorban akart a nagy és közepes ágyúkhöz „vékony és temérdek láncokat” meg kerékvasakat készíttetni. Ugyanonnan az árokásoknak kapákat, lapátokat hozatott.

Amikor az egyik nagyobb löveg gyűjtőlyuka kiégett, Fehérvárra küldte be megjavíttatni. Az ágyúk szállításához nyergesszekereket készíttetett, Erdélyből pedig kenderköteleket hozatott. „Nem győzők mindent újonnan csináltatni” — panaszkolta. S még ha mindegyik parancsát teljesítették volna. Vaskohról azonban csak 400 kapát, néhány kerékvasat meg rúdvasat hoztak a pattantyúsok, a Patakról küldött rezet pedig Rézbányán nem tudták beolvasztani.<sup>15</sup> Mindenütt kevés volt a hozzáértő mesterember.

Ez évben a fejedelem a fehérvári ágyúöntőműhelyből tizenkét új ágyút küldött Váradra, azzal a kikötéssel, hogy ezekből egyet a székelyhídi várba vigyennek át. Ibrányi szerint: „kár őket egymástól elszagatni, inkább mást kellene Székelyhídra küldenünk helyiben.”

I. Rákóczi György nem egyedül az ő jelentéseiből értesült az erdélyi véghelek felszerelésének elavult állapotáról. Ezért határozta el a várak tüzérségi fegyverzetének megújítását. A lövegek és löszér készítése, a tüzérek fizetése oly óriási összeget emésztett fel, hogy komoly tüzérséget csak olyan állam tarthatott fenn, mely már megindult az abszolutizmus kiépítésének útján. Makkai László számításai szerint egy ágyú előállítása háromezer forintba került, vagyis száz jobbágy évi többletermékét emésztette fel.<sup>16</sup>

A vicekapitány az általa építtetett új fegyveresházba gyalogoknak való német fegyverderekakat, szíjjakat és muskétákat kért, mert „még sok elérne a fogasokra.”<sup>17</sup> Ez is bizonyítja korszerű tárolásukat.

Mindkét hadjárat idején kopjákat készíttetett, először a Munkácsról ide rendelt gyalogos tizedeseknek, majd a fegyvertelen bihari hajdúknak. Jellemző, hogy ekkor (1644) az egyetlen váradi esztergályos betegsége miatt hónapokon át készült 300 kopja, vasastól együtt.<sup>18</sup> Rákóczi csak serege töredékét tudta ellátni korszerű fegyverekkel.

A következő évben Ibrányi nem vett részt a hadjáratban, hanem a hadsereg utánpótlásáról gondoskodott. Nyáron 75 mázsa lőport szállíttatott Patakra a fejedelemasszonynak, aki azután továbbíttatta Liptóba, a hadszíntérre. Mivel Váradon nem voltak megfelelő készletek, a vicekapitány szabadkozott, hogy a lőpor egy része nem ágyúkhöz való, hanem szakállas puskákhoz. A kívánt 12 fontos ágyúgolyók helyett pedig ezer darab 24 fontos és ezeröttszáz 10 fontos golyóbist küldött.<sup>19</sup> Nem tudni, a pattantyúsok mit szólnak hozzá.

Váradot mindegyik fejedelem megerősítette. A Királyfia-bástya neve a legelsőre, János Zsigmondra utal, a Bethlen-bástya Bethlen Gáborra. Szalárdi János oldalakon át sorolta fel I. Rákóczi György „nagy sok építtetésit”, ezek kö-

14 1636. febr. 5. OL F 12., febr. 8. és 21. EKK — LEO. 885, 888.; 1639. júl. 27. és aug. 16. OL — F 12.

15 1639. júl. 1., 12., 16. és 20. Uo. Bőrvédreket is kért. A Szarvas nevű hibás ágyút csak aratás után tudta beküldeni.

16 1639. dec. 26. EKK — LEO. 919.; *Makkai L.*: I. Rákóczi György tüzérségének történetéhez. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban — HK) 1954. 2. sz. 126. o.

17 1640. jún. 6. EKK — LEO. 920. A fegyveresház 1639 nyarán készült el. A második porháza még 1637-ben. Uo. 903. sz.; *Szalárdi J.* I. m. 298—299. o.; 1 kopja ára 16—40 dénár, 1 muskéta 6—7 frt, 1 magyar fegyverderek 6—10 frt. volt.

18 1636. febr. 21. EKK — LEO. 888.; 1644. máj. 20. és jún. 3. Uo. 933. Kérte Rákóczit, hogy küldjön Váradra esztergályost, aki kopjagombot csinálna.

19 Ibrányi ugyan azt állította: „azzal [a 10 fontosal] szintén úgy lehetnek, mint a 12 fontos golyóbissal.” *Szűllői S.*: *Lorántffy Zsuzsanna*. MTA évkönyve. 13. k. 9. sz. 33. o. 24 fontos ágyúgolyó kellett a fél quartanához, (kartánnak is nevezték.)



zött igen részletesen a váradi várét.<sup>20</sup> A vár építésének, javításának megszer-vezése és felügyelete a kapitányok állandó gondja volt. A fejedelem instruk-ciójában a vicekapitányra bízta a kazamaták készíttetését, a közfalak feljebb rakását, „aprólékos épületeket magától is elkezdhet s végben vihet, de az de-rekast reserváljuk magunknak.” (4. pont.)

A nagyobb épületek, s a belső harangos, lábazatos kapu alapjait fundálók vetették meg. Ibrányi erős boltozatú élés- és fegyveresházakat csináltatott. Szívügyévé vált nemcsak a váradi ötszögű várpalota befejezése, hanem azzal párhuzamosan, 1638-tól a Székelyhídi négy sarokbástyás vár teljes újjáépítése is. Rengeteget vesződött a kőfaragókkal, téglaegetőkkel, ácsokkal, cserépcsi-nálókkal és más mesteremberekkel; a szolgabírókkal, akik nem küldték idejé-ben „ingyen munkára” a kijelölt vármegyék jobbágyait; a városiakkal, akik nem adtak elég szekeret; az udvarbíróval, aki nem fizette az „aprómivéseket” vagy rossz cipőt süttetett az embereknek. A vár árkat elítélt szombatosok és kóborlónan ért katoná rabok szélesítették és mélyítették. Ibrányinak nem igen volt olyan jelentése, melyben ne említené az építkezések haladását vagy elaka-dását, legmelegebb sorai kedves váráról szólnak. „Oly dolgot viszek ez nyáron végben, ... bizony Nagyságod is gyönyörködni fog benne és akárki is, az ki megláttja.” A várépítés részletes leírása azonban a művészettörténet körébe tartozik.<sup>21</sup>

A Részek jobbágjai Váradot és Székelyhidat, ugyanakkor a hódoltsági ma-gyar jobbágyok a török erősségeket építették. Míg a pasák és katonáik az el-foglalt városok épületeit romlani hagyták, ők is nagy gondot fordítottak váraik erődítéseinek rendbentartására. 1638-ban a törökök Szarvasra és Gyulára job-bágyokat, meg több ezer palánkfát rendeltek. Ibrányi úgy vélte: „jó példa az török basák, bégek mind egyaránt építenek, mi is lássunk hozzá, építsük a mi-jénket.” A gyulai bég a vára körül nagy árkat ásott és fával béleltette ki.<sup>22</sup> Az ide rendelt jobbágyok közt bihariak is voltak, akiknek munkába állítása ellen a vicekapitány rögtön tiltakozott a bégnél. Helyette Haszán temesvári pasa válaszolt: Az erdélyiek semmi gonoszra ne véljék, hogy a gyulaiak most tisztíttatják ki az árkat. „Innét ez részről semmi hadakozás nincsen, azt senki meg ne emlícse, ... azért jó szomszédunk az kívántatik, hogy oda részre va-lahol császár adófizető jobbágyok vadnak, erőltesse reá, hogy Gyulára győje-nek az császár vára építésére.” Nem tudjuk, mit írt a pasának Ibrányi, csak sejthetjük a véleményét, még ő „erőltesse” a jobbágyokat Gyula megerősíté-sére!

1640-ben az egri pasa [Török-] Szentmiklóst akarta „megnagyobbítani”. Egye-dül Debrecen városától „húsz szál öreg, kapunak való fát” kívánt. Ibrányi meg-hagyta a civiseknek, hogy addig halogassák a szállítást, amíg a fejedelem vá-lasza meg nem érkezik. „Noha én úgy itélem ... attól nehéz megoltalmazni a debreczenieket.”<sup>23</sup>

A *hadtápellátás* fontos bázisa volt Várad. A várőrség és a fejedelmi tiszt-viselők fizetése, élelemmel való ellátása az udvarbíró hatáskörébe tartozott, aki egyedül a fejedelemnek számolt el. De a kapitánynak kellett arra ügyel-nie, hogy béke idején is megfelelő élelmiszertartalékok legyenek itt. I. Rá-kóczi György 1636 elején elrendelte, hogy Váradot és Székelyhidat, egy esz-tendőre, hatszáz ember számára való éléssel rakják meg. Ibrányi bejárva az élésházakat jelentette: „kétszáz emberre való élés sincs, csak annyi is azkivel három holnapig megérnök. Imár magam adom [az udvarbíró] eleiben minek

20 Szalárdi J.: i. m. 299. o. Kiemeli Ibrányi „szorgalmatosságát.”: Az 1635-ös országgyűlés 20. §: Minden 12 kapu-tól egy négyökrös szekeret és 2—2 embert adjon egy hétre Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok és Máramaros vármegye Várad építésére. FOE. IX. 492. o.

21 Izsépy E.: Székelyhíd építéstörténete a XVII. században. *Művészettörténeti Értesítő*, 1981. évf. 268. o.; 1636. ápr. 18. OL F 12.; *Balogh Jolán*: Vég-Várad vára. Kolozsvár, 1947. és *Uő*: Varadinum. Várad vára. Bp., 1982. *Művé-szettörténeti Füzetek*, 13.

22 1638. jún. 16., 21. és júl. 24. OL F 12.

23 1638. júl. 18. Temesvár, Haszán pasa Ibrányi Mihályhoz. Uo.; 1640. aug. 13. Ibrányi Mihály I. Rákóczi György-höz. Uo.

tegye szerét." Az ellátás hiányosságai miatt gyakran támadt nézeteltérése Toroczkai János udvarbíróval. Ibrányi nem nézte jó szemmel, hogy az épp lakodalomba ment, ahelyett, hogy a várbeliek ételmével törődött volna. Később is eleget intette, „de ugyan semmi haszna.”<sup>24</sup> Az őszi betakarítás után se javult a helyzet.

Már Báthori István elrendelte, hogy mivel a vicekapitánynak állandóan a várban kell lennie, neki „tisztességes asztala legyen.” Ibrányi így méltán panaszkodott: „Az előtti kapitányság igen könnyű volt, mert eleget főztek, nem volt arra gongya, csak... ett, ivott az készből, de én... ha az piacon nem találnék pénzemér[t], éhen maradok”, „valami hallal, rákkal, csík[k]al parancsolta volt Nagyságod, hogy tápláljuk asztalomat, soha bizony énnekem csak egy pénz érot sem adnak,... itt pedig minden nap emberséges emberekkel kell ebédemet, vacsorámat megennem. Ha pedig elbu[j]nám előttök, rossz ember lenne az nevem.” Nem akart szégyenben maradni az átutazó urak és a fejedelem emberei előtt, akiket asztalához hívtak.<sup>25</sup>

Felfigyelt arra, hogy azelőtt a főlegényeknek a várban „asztalok járt,” de most semmi sem jár, hanem aki mit kaphat köztük úgy eszik, vagy pedig a saját házánál. Még azt is meglátta, hogy az aprómíveseknek [napszámos] nem adnak cipót, csak pénzt és a rabok kenyere fekete föld színű. „Én nem tudom, hova teszik el a sok malomvámot, nekünk és az szolgálknak nem ad búzát fizetésünkben, csak avval menti magát az udvarbíró, hogy nincsen.”

Ibrányi új, „szép szellős” 41 öl hosszú élésházat építtetett, ahol liszten és a szokásos ételmen kívül nyers és aszúgyümölcsöt is tartottak. Itt is észrevette, amikor a búza fergesedni kezdett.<sup>26</sup>

I. Rákóczi György 1639 végén parancsot adott a váradi udvarbírónak, hogy a fejedelmi udvar számára élést szállíttasson be Erdélybe. Bár ekkor a hódoltságban békekesség honolt, Ibrányi megfellebbezte az étel elszállítását, majd pedig azt, hogy ellés előtt álló juhokat hajtsanak Székelyhídról Váradra. Helyettük inkább olcsó erdélyi juhok vásárlását javasolta.<sup>27</sup>

Ezek az aprólékos, kicsiny ügyek, melyek alig méltók arra, hogy a fejedelem elé terjesszék őket, bizonyítják legjobban Ibrányi Mihály minden kis részletre kiterjedő figyelmét. Az adott szűkös viszonyok között azon igyekezett, hogy mindennel ellássák az alája rendelt katonaságot és a végvárat.

Az 1644/45-ös hadjárat idején a váradi élésházakat bőven megrakták. Ebben része volt az itt megfordult fejedelemasszonynak is.<sup>28</sup>

A vicekapitánynak legnagyobb gondot a pénzbeli „fogyatkozás” okozott, mert a fizetetlen vitézlő rend ilyenkor őt „búsította.”

A gyalogosok hópénze: hadnagy 8 forint, tizedes, zászlótartó és dobos 4—4 frt, közvitézek 3 frt. A lovasok kántoronként, negyedévenként kapták meg a havi 4 forintot.<sup>29</sup> Ehhez járult évente egy öltözetre való brassai posztó.

Az egyes végvárakban különböző időben fizettek. Így amikor 1636-ban Rákóczi Munkácsról és Makovicáról rendelt ide gyalogokat, ez bonyodalmat okozott. Ibrányi javasolta, hogy az egyik félnek inkább csonka óra fizessenek,

24 Az instrukció 43. pontja: „A várban mindenkor feles időkre való élés legyen mindenféle, ...Az mi liszt s élés el nem állhatna, az helyet újabbat tegyenek.”; 1636. febr. 8. és 21. EKK — LEO 885. és 888. „én nem tartok várban szaporáb, és jobb állandóbb élést,...mint az bőrín való csinált hús,...de mondá az udvarbíró, hogy Nagyságod parancsolta, tyúkot, ludat sózasson be; én olyat nem láttam,...csak az 400 szalonnával biztattja magát....Bor is csak egy kevés vagyon, ... [megszállott vagy szorult várban ecetet, bor bővön kívántatnék.” Vö. EOE VII. 552—554. o.; Szatmáron 1660-ban egy lovas katona napi élése 0.26 kg hús, 2.62 liter rozs, 0.84 liter bor. *Agrártörténeti Szemle*, 1973. évf. 103. o.; Vö.: *Czigány J.*: Hadserg és ellátás Bethlen Gábor korában. HK 1981. évf. 533. o.

25 1636. dec. 9. EKK — LEO 899.; 1637. jan. 28. OL F 12.; Haller Gábor, a fiatal főúri fundáló elismerte, hogy Ibrányi őt „igen jó szívvel” látta. Haller naplója: Erdélyi Történelmi Adatok. Kolozsvár, IV. k. 1862. 28. o.; Ibrányi fizetéséről és ételmezéséről nincs adat. Reöthy Orbán kővári kapitány évi jövedelme 1634-ben: ezer forint készpénz, 28 horló bor, 400 köből búza, 16 disznó stb. HK. 1896. 234. o.

26 1638. jún. 21., júl. 24., 1639. márc. 19. OL F 12.; *Szalárdi J.*: i. m. 298. o.; 1640. febr. 18. EKK — LEO 920. Az e jelzeten levő iratok (1640. aug. 1-ig), valamint a 903-909. és 933-as levelek másolatok a gyulafehérvári Baththyanum kéztrattárából.

27 1639. dec. 28., 1640. jan. 4. EKK — LEO 919. és 920.

28 Csalládi lev. 132., 169. o.

29 1636. ápr. 18. OL F 12.; Kállóban 1631-ben a lovas hópénze 4 frt, a gyalogé 3, a tizedeseké 4 frt. HK. 1894. 637. o.

csak egyszerre adjanak mindenkinek. Amikor a munkácsiak megkapták a hópénzt, a váradi darabontok azonban nem, „iszonyúan” morgolódni kezdtek és sok elszökött közülük.

Szeptemberben, midőn a török had megindult a fejedelem ellen, még kevesebb pénzük volt. Ibrányi kétnaponként sürgette Rákóczit, hogy küldje el a katonaság zsoldját, „úgy volna jobb kedve a hadakozáshoz.” Végül, indulás előtt a mezei hadakat a magáéból, a váradi lovasokat kölcsönpénzből fizette ki, a várban maradt gyalogokat azonban fizetetlenül hagyta.<sup>30</sup>

A helyzet később, béke idején sem változott. 1637 nyarán a várórség igen megfogyatkozott. Előző években a termés betakarításakor a lovasok egy kántorpénzt, a gyalogok egy vagy két hópénzt kaptak. „Most... búcsúznak naponként, kiváltképpen a hópénzesek, mivel nyolc hópénzt rendelt volt Nagyságod nekik, [de] az elmúlt esztendőben is négy vagy öt hópénzt adtak nekik.” 1639-ben a lovasok majd egy év alatt csak egy kántorpénzt kaptak, a gyalogoknak is alig tudták kifizetni hópénzüket az év végén, mert a székelyhídi udvarbíró ezer forint helyett csak 300-at hozott, a váradi harmincadosok pedig semmit se szolgáltatottak be. Ibrányi kérte, hogy a váradi görög kereskedők taxáját is rendelje erre a célra Rákóczi.<sup>31</sup>

A várban levő udvari kék darabontokat rendszeresen fizették a fejedelmi kincstárból. Mégsem voltak olyan türelmesek, mint a végvári vitézek. Midőn 1640 nyarán hatheti fizetésük csak néhány napot késett, három darabont megelszökött közülük.<sup>32</sup>

Az 1644-es hadjárat idején hiába írta a vicekapitány: „bizony... keveset viszen Nagyságod végben a fizetetlen hadakkal.” I. Rákóczi Györgynek is csak ígérték a pénzsegélyt a svédek, ha velük szövetségben megindul a Habsburgok ellen. A fejedelem elsősorban a zsoldos és udvari hadakat fizette. A 115 váradi és székelyhídi katonának annyi pénze sem volt, hogy lovát megpatkoltassa, vagy valamit vegyen útközben. A Tisza menti táborban Ibrányi még megtaltalmazta a föld népét a fosztogatástól, bár panaszkodott, hogy „sehonnét csak egy darab kenyeret se hoznak.” Így nem csoda, hogy később nem tudta visszatartani az alája rendelt bihari hajdúkat a zsákmányolástól. Szeptemberben ismét fizetetlen és patkolatlan lovú katonák mentek Felső-Magyarországra a Rézszelekből. A hadban járt váradi lovasok egy részének erre az esztendőre semmit sem fizettek.<sup>33</sup>

Míndez hozzájárult a „fösvény” Rákóczi Györgyről fennmaradt kép kialakulásához. A katonaság fizetésének késését, vagy elmaradását azonban nem a fejedelem fukarsága okozta, hanem a szükséges anyagi alapok hiánya és az elavult pénzkezelési rendszer. A végvári őrség hópénzének egy részét a váradi uradalom jobbágyainak nehezen begyűlő adójából és szolgáltatásaiból kellett volna előretemtenie az udvarbírónak.<sup>34</sup> Bethlen Gábor Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok vármegyék adóját s a váradi és debreceni harmincadot, mintegy 32 000 forintot rendelt a vár költségeire. Ennek kétharmadát az őrség fizetésére, a többit a vár építésére fordították. A török hódítás előnyomulásával Bihar száz kapuval kevesebbet adózott és a Kraszna megyei adót is másra költötték. Ibrányi ezért kérte, hogy a krasznai adót ismét rendelje ide a fejedelem. Panaszkolta, hogy a „kapuszám után való 2 forintnak beszédésében igen lassan forgolódnak a szolgabírák”, s a váradi harmincados nem fizetett.<sup>35</sup> Így az udvarbíró bizonyára nem makacsságból késlekedett a katonák fizetésével. I. Rákóczi György ellenfelei azt nem említették, hogy hadjáratai költségét az

30 1636. febr. 21. EKK — LEO 888., ápr. 6., szept. 7., 9., 11., 13—16. és 19. OL F 12.; Fejedelmi parancsra Kenéz György 135 lovasát a maga pénzéből fizette Ibrányi. Szept. 28. Uo.

31 1637. júl. 11. EKK — LEO 909., 1639. júl. 12., 16. és 27. OL F 12.; 1639. dec. 19. EKK — LEO 919. Taxa = adó.

32 1640. aug. 4. OL F 12. A hadnagyuk elment a betakarításra s nem volt aki kordában tartsa őket.

33 Rákóczi végül az ígért 350 000 tallérból csak 27 000-t kapott szövetségeseitől. *Szüleji S.*: I. Rákóczi György. Bp., 1893. 363 és 398. o.; Lucz, 1644. máj. 20. és Nagyfalu, máj. 30., Váradi, 1644. szept. 7. és dec. 12. EKK — LEO 925 és 933.

34 1637. dec. 15. Uo. 877. „addig semmit nem ad [az udvarbíró] míg az Nagyságod kegyelmes parancsolattját nem láttja.”; Családi lev. 38. o.

35 HK 1894. évf. 453., 445. o.; 1636. szept. 7., 1637. jan. 28., 1639. júl. 12. OL F 12.

erdélyi adók felemelése nélkül, főként a sokat szidott pataki kincstárából fedezte.

Nem váradi katonákkal történt, de a viszonyokra éles fényt vet a következő eset. Patakról „új” gyalogosokat küldtek Erdélybe 1640 tavaszán. Még induláskor kiadták a hópénzüket, de a posztót csak útközben, Váradon kapták meg, s az egyenruha megvarrása hosszabb időt vett volna igénybe. Mikor pénzüket elverve a falvakban kezdtek kóborolni, sőt szökdösni, Ibrányi gyorsan tovább indította a fegyelmetlen népséget. „Az ruhájokat megszabva viszi mindenik, mivel ezeknek egy pénzük sem volt, az mivel megcsináltassák.” Beküldte velük a porkoláb regisztrumát is a posztó kiadásáról. Később közülük négyen lovat szereztek és Erdélyből vissza akartak menni Magyarországra. De mivel nem volt úti cédulájuk, Váradon feltartóztatták őket. A nyereg alatt levő megvarratlan kék dolmány és mente lett az árulójuk.<sup>36</sup>

A Váradon levő *katonaság létszáma* a politikai viszonyok alakulása szerint változott: fenyegető helyzet vagy háború idején az állandó őrséget megerősítették fejedelmi katonákkal, udvari gyalogokkal és mezei hadakkal.<sup>37</sup> (A bihari hajdúkat is a váradi kapitány vezette a csatába.)

Az 1635-ös utasítás előírta, hogy a várban legalább 250 gyalogos legyen, szükség esetén 300, valamint 300 lovas kántoros fizetéssel, és kívülük 100 lovast kell fogadni, hét hópénzre. Nem tudjuk, hány kapuőrző darabont volt, s ezeket hozzászámították-e a gyalogokhoz.

1636 tavaszán 99 munkácsi és 40 makovikai gyalogot rendelt Váradra a fejedelem egy-egy hadnaggyal. Így amikor ősszel Ibrányi 100 talpast magával vitt a törökök ellen, a vár őrzésére a békelétszámnál több, 338 gyalogos maradt. Mivel Patakról is jöttek gyalogosok, a vicekapitány a sarkadi őrség megerősítésére hatvanat, Jenőre negyvenet rendelt. A Bethlen Istvánnal való kiegyezés után a máshová való gyalogosokat hazabocsátották.<sup>38</sup>

1638 júniusában Rákóczi száz muskétás gyalogot akart Váradra küldeni. Ibrányi ekkor még szükségtelennek tartotta az őrség növelését. Egy hónap múlva azonban az építkezés miatt lebocsátották a várárok vizét, ugyanekkor a közönséges rabok és csavargók mellé szombatos foglyokat is hoztak a várba, s az őket őrző gyalogok egy részét el kellett engedni a termés betakarítására. Ezért 50 német gyalogost kért a fejedelemtől. Sőt a következő esztendőben is, hasonló okokból, a vicekapitány megújította kérését.<sup>39</sup>

A végvárban változó számú, jobbágyból lett hacér, csatlós is szolgált. Ezeket jobban felfegyverezték, mint a gyalogokat. „Nem keveset szolgálnak Sarkadban az szalontai harckor”, sok törököt elverték onnan — dicsérte őket Ibrányi.

A kapuőrző darabontoknak nem volt ekkor a várban megfelelő szállásuk, ezért a fejedelem elrendelte, hogy egy részük a városban, vagy a házában lakjék. Ibrányi azonban úgy vélte, hogy a darabontok helye bent a várban lenne, mert néha hirtelen éjjel van rájuk szükség s „akkor bizony kaput nem nyitnak nekik.”<sup>40</sup>

A darabontok utánpótlása az ide futott jobbágyságból került ki. A várba beállt jobbágyot csupán abban az esetben adták vissza urának, ha korábban „hites”, „kezes” vagyis örökös jobbágy volt. A földesurak azonban szerették volna visszaszerezni embereiket. Érdeklük szöges ellentétben állt a várkapitányokéval, s az országgyűléseken hozott törvények aszerint változtak, hogy kinek a

36 1640. ápr. 4. és 6. Uo., ápr. 15. és jún. 6. EKK — LEO 920.; Egy köntös 12 frt, 1 ujj nélküli dolmány 3 frt, egy nadrág 2 frt.

37 1556/7-ben 350 lovas, 400 gyalog és 25 darabont. *Zsák J. A.*: Nagyvárad ostroma 1556—57-ben. Biharvármegyei Tört. és Régészeti Társ. Évkönyve 1896/97. 19. o.; 1631-ben 272 váradi gyalog, 313 váradi lovas, valamint a mezei had és udvari katonák.; *Scholtz B.*: Nagyvárad várának története. Nagyvárad, 1907. 130. o.

38 1636. ápr. 18. OL F 12.; Vö. Sárospatakon 1632-ben 44 darabont, 20 hajdú és 4 lovas. *Makkai L.*: I. Rákóczi György birtokainak gazdasági iratai. Bp., 1954. 187—188. o.; 1636. szept. 1. 4, 7. és 11. OL F 12.; 1637. jan. 5. EKK — LEO 906.

39 1638. jún. 21., júl. 21. és 1639. márc. 15. OL F 12.

40 Hacér a német Ha[r]tschier-ből.; 1639. dec. 26., 1636. dec. 9. EKK — LEO 919. és 899.; „Az derék kapu közére is úgy csorog mikor esső estik, alig maradhatnak meg az...darabontok.” Levéltőredék. OL F 12.

szava esett nagyobb súllyal a latba. 1637 februárban a bihari megyegyűlés azt az utasítást adta követeknek: vigyék keresztül az országgyűlésen, hogy a jobbágyokból lett darabontokat a várakból kiadassa a fejedelem. Ibrányi természetesen igyekezett ezt megelőzni: „az Istenért kérem Nagyságodat, semmiképpen azt meg ne engedje, mert az soha nem volt, hogy kiadják innét Váradról is, akárki jobbágya volt is;... ha az én jobbágyom bejön... noha én itt való kapitány vagyok, de bizony ki nem vihetném kedve ellen innét a várból, míg a fizetésen volna; mert mingyárást a várnak régi, eleitől fogva való törvényt... rontanám meg;... mert ha úgy lenne, itt Váradon talán tíz darabont nem maradna.”

Az országgyűlésen a nemesek belenyugodtak abba, hogy a fejedelmi várakból egy év letelte előtt nem követelik vissza a darabontnak állt jobbágyokat, de kikötötték, hogy feleségüket ne vigyék be a várba, hanem azok szolgálják földesurukat és adják meg az adót.<sup>41</sup> A vicekapitány hiába tiltakozott a darabontfeleségek visszavitele miatt a fejedelemnél, s az hiába adott neki igazat. Évekig tartó huzavona után a rendek győztek, 1640-ben az eredeti 1637-es törvényt állították vissza.<sup>42</sup>

Számunkra szinte meglepő, hogy az öt sarokbástyás, nagy kiterjedésű várból mindössze két pattantyús, azaz tüzér szolgált. Ez kitűnik a vicekapitány 1636. április 23-i leveléből. A fejedelem ekkor Váradról átküldte az egyik pattantyúst Szamosújvárra; ám Ibrányi arra kérte, hogy inkább a másik mehessen, mert egyedül az előbbi ért a löportöréshez és -készítéshez, s nagy kárával lenne a végvárnak, ha azt küldené be.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a tüzereknek a kor viszonyaihoz képest jelentős technikai képzettségük volt — a lövegek röppályájának kiszámítása s az ágyúk kezelése mellett a puskaortöréstől a tűzszerszámok készítéséig sok mindent kellett tudniok —, mindjárt jobban megértjük, hogy I. Rákóczi György, aki pedig felismerte a tüzérség fontosságát, miért alkalmazott váraiban csak egykét, és többnyire német pattantyúst. Az igen drága ágyúkat még mindig könnyebben tudta előállíttatni, mint a megfelelő tűzmestereket kiképeztetni.<sup>43</sup> A pattantyúsoknak az alsóbbrendű munkákban, (salétromfőzés, löportörés) a portörők és gyalogok segítettek.

A végház őrségének, s fölöttük a vicekapitánynak, fontos kötelessége a „naponként, óránként mindenfelé való vigyázás.” Éjjel a kaput zárva tartották. Rákóczi megparancsolta, hogy akit a vicekapitány nem talál helyén éjjeli vagy nappali vigyázáson, másodszor halállal bünhődjék. (Utasítás 5., 8. pont.) A kapuőrök ismeretlent ne engedjenek be a fejedelem creditájára, engedélye nélkül. Vigyék kihallgatásra a vicekapitányhoz vagy a porkolábhöz. Ez utóbbinak kellett ellenőriznie az éjjeli őröket is (15., 17. pont.) Ibrányi arra is ügyelt, kik mehetnek be a fegyveresházba.<sup>44</sup>

Mindezért a vicekapitánynak (még az ifjú Rákóczi György főkapitányi kinevezése után is) állandóan a végvárban kellett tartózkodnia, csak akkor hagyhatta el Váradot, amikor Székelyhídon ellenőrizte a vár építését s az ottani porkolábot, vagy ha táborba kellett szállania. Távollétében a két főporkoláb helyettesítette. Nehézséget okozott részint az, hogy Kerekes Pál egy szót sem értett latinul, még a fejedelem magyar leveleit is mással olvastatta fel, és jelentést sem tudott írni. A másik főporkoláb, Barmos János se volt nagyon járatos az írásban. Pedig a várakban ezt a tisztséget rendszerint már valami birtokkal rendelkező, tanultabb nemessel töltötték be. Még nagyobb baj volt, hogy

41 1639. márc. 19. Uo., 1637. febr. 20. EKK — LEO. 903.; EOE. IX. 597. o.

42 1639-ben a Bihar megyei törvényszék elítélte Ibrányit s felszólította, hogy adja ki az egyik darabont feleségét. A vicekapitány arra hivatkozott, hogy ez a jobbágy még az 1637-es törvény előtt lett darabont. Rákóczi utasítására az összehívó országgyűlés kimondta, hogy a váradí fő- és vicekapitányok autoritása sértetlenül megmaradjon. A megyei törvényszék pedig megsemmisítette az Ibrányi ellen hozott ítéletet. 1639. márc. 19-i levél és EOE. X. 225. o.; Az 1640-es országgyűlés Uo. 282. o.

43 1636. ápr. 23. OL F 12.; *Makkai L.*: i. m. HK. 1954. 2. sz. 127. o. Kőváron csak két pattantyús, Szerencsen egy sem.

44 1637. febr. 8. OL F 12.



a csúz miatt a főporkolábok nehezen mozogtak, olyanok voltak, mint egy-egy tőke és „mind a kettő igen ritkán egyszersmind egészséges.”<sup>45</sup>

Ibrányi nem csupán előírt kötelességeivel törődött, tisztjei ügyében gyakran közbenjárt a fejedelemmel, ha azok bajba jutottak, vagy jutalmazásra voltak érdemesek. Így amikor Czeglédi Gergely hadnagnak leégett a városi háza, ő írta meg az instanciát. Győri Jakab, a szalontai csata hőse számára házat és szőlőt kért Váradon.

Szilágyi Péter gyalogos hadnagyot a fenesi parasztok panaszára a fejedelem vasba verette. Ibrányi teljesítette ura parancsát, de egyúttal mentegette a hadnagyot: „Váltig esküszik, nincs úgy az mint az paraszt emberek mondották.” A gyalogjai csak az ágyút vivő nyergesszeker kerekének kenésére kértek egy darab hájat s amikor a fenesiek nem akartak adni, elvették. Meg két tyúkot is leütöttek. A jobbágyok aligha ilyen csekély kár miatt mentek panaszra, a vicekapitány azonban nem nélkülözhetette a hadnagyát.<sup>46</sup>

Az igazi vétkesekkel szemben nem ismert kivételt vagy kíméletet, a szökött katonákra szigorú büntetés várt. 1636 nyarán kilenc legény megszökött a tizedesükkel együtt. Vétküket súlyosbította, hogy a hópénzüket már megkapták, tehát nem a fizetlenség miatt tették. A budai pasa épp indulóban volt I. Rákóczi György ellen. A kiéleződő hadi helyzetben Ibrányi példát akart statuálni, törvényt láttatott rájuk és mind a tized akasztófára ítélték. A vicekapitány a tizedest és egy legényt fel is köttetett, a többieket vasra verték Váradon.

Talán még el sem terjedt az ítélet híre, amikor Eszenyi Gergely, Bánházi mezei hadának egyik tisztje, megszökött százötven katonájával a szállásukra rendelt faluból. A zászlót csak beadta egy házba, katonái azt sem tudták hová viszi őket. Két főlegénye „vissza is lopta magát” éjszaka. Később híre jött, hogy Eszenyi embereivel Szolnokra ment Bethlen Istvánhoz, ahol 5—6 forint hópénzt ígértek nekik. Bethlennek azonban nem sokáig volt szüksége katonákra, a szökevények pedig nem tudtak más életet kezdeni, kóborlók lettek.<sup>47</sup>

Simai László 1639-ben engedély nélkül felment a császár hadába, majd ott a hópénzt felvéve visszaszökött. Ibrányi elfogatta és árkot ásatott vele. A következő évben Salánki Máté, volt debreceni hadnagy, állt át a császáriakhoz. Útközben a vámospércsi hajdúk nem fogták el, hanem tovább engedték. „Ököztök mindig kedves volt a lator ember” — dohogott Ibrányi. Füzér várában mégis fogságra vetették Salánkit, hiába ígért őreinek pénzt, amit „árultatásáért” kaphatott, hogy bocsássák szabadon. Sőt a vicekapitány és a pataki prefektus erélyes követelésére Füzérből kiadták a szökevényt. Patakról „bizonyos számú” katona kísérette őt Székelyhídra. Ibrányi itt tárgyalást tűzött ki az ügyében, még debreceni tanúkat is hozatott. „Az törvény után az executionnak (végrehajtás) is mingyárást meg kell lenni az Nagyságod parancsolattja szerint Debreczenben.”<sup>48</sup>

A vicekapitány a várőrségen kívül a bihari hajdúk és a magyarországi kóborlók felett is ítélkezett.

A kóborlók mindhárom ország hatóságainak sok bosszúságot okoztak, az Alföld népének pedig rengeteg kárt és szenvedést. Régi probléma volt ez, s csak a törökök kiűzése után szűnt meg. A kóborlók nagy része a felsőmagyarországi végvárak fizetetlen vagy elbocsátott katonái köréből, más része szökött jobbágyokból verődött össze, akik zsákmányt keresni a hódoltságba jártak. Gyakran csatlakoztak hozzájuk egy-egy portyára a hajdúk, sőt a partiumi őrségek kaladkereső lovasai is.<sup>49</sup>

1636 őszén a lippai vajdát Mokránál elkapta öt kóbor galsai legény. A vice-

45 1636. márc. 5. Uo., 1640. febr. 18. és 1644. máj. 9. EKK — LEO 920. és 933.

46 1637. okt. 21. Uo. 911., 1638. jún. 21. OL F 12., 1640. ápr. 17. EKK — LEO 920 Vö. Szalárdi J.: i. m. 179. o.; 1639. júl. 30. és aug. 23. OL F 12.

47 1636. szept. 12—13., 16. és 17., 1637. okt. 26. Uo. Egy részük a Szepességben garázdálkodó Szunyogh Gáspár hadához csatlakozott.

48 1640. febr. 18., jún. 6. és aug. 1. EKK — LEO 920.; 1640. jún. 23., aug. 4. és 13. OL F 12.

49 A kóborlókról *Izsépp E.*: Végvári levelek 1660—1682. Bp., 1962. A bp-i Egyetemi Könyvtár kiadványai 17. és Nagy L.: i. m. Végvári dícsőség...

kapitány hiába küldetett utánuk, azok a más párti Kállóba vitték a törököt. Januárban kállai katonákkal együtt partiumiak is lementek a hódoltságba. „Igen meghattam, hogy reájok vigyázzanak, ha fel kezdenek jöni” — jelentette Ibrányi.<sup>50</sup>

Tavasszal, az élés fogytával, főként Gyula körül, megsokasodtak a kóborlók. Nyáron több falut felverték a hódoltságban, sok lovat, marhát hajtottak el. A jenei vicekapitány faluját pedig rácok dúlták fel. Ibrányi jól látta az okát: a kóborló végváriakat senki nem bünteti, sőt „ugyan osztoznak a [magyar] végbeli kapitányok velek; azért mennek innét a hajdúk oda a más pártra [ahol] minden latorságot szabadon cselekedhetnek, ... de itt mi el nem szenvedjük aféle latorságot nekik.” Most is a rácok a prédával a máspártra mentek.<sup>51</sup>

Ő számtalanszor megparancsolta a bihari hajdúságnak, hogy „az ide járó csavargókat kergessék, fogják, vágják, öljék; de bizony soha ők azt nem cselekszik, egyik varjú az másiknak szemit ki nem vájja.” Czeglédi Gergely hadnagyt küldte száz lovassal Ladány felé, hogy kapja el a kóborlókat, de azok szintén átmentek királyi területre, „oda pénig én nem merek Nagyságod... parancsolattja nélkül küldenem.” Pedig naponként jöttek a károsultak Váradra panaszt tenni. Szeptemberben a vicekapitány elfogatott két más párti szoboszlói hajdút, akik marhákat és lovakat hajtottak el. Amikor a károsult Szoboszlón megtalálta a lovait, a hajdúk megígérték, hogy a marháit is megadják, ha két elfogott társukat Váradról kiengedik. Ibrányi a fejedelemtől kért erre parancsot. A kóborlók száma később még inkább növekedett. Egyikük azzal dícekedett: „Am megrablók Moldovát, Havasalföldet, de bizony megraboljuk kikeletre Erdélt is!”<sup>52</sup>

1639 tavaszán a zsákmányukkal a hódoltságból visszatérő szoboszlói hajdúkra, Ibrányi parancsából, Ladánynál ütöttek rá a váradi katonák. Ezek legyőzték a szoboszlókat s közülük huszat a várba vittek. Ibrányi ideiglenesen árokásásra rendelte az „igen híres alá járó legények”-et. Az elhozott lovakat pedig visszaadatta a makóiaknak. Hasonló vétekért saját váradi katonáját is megbüntette. „Ne mongyák azt, hogy én kedvezésből cselekedem vele, mert bizony soha latornak nem kedveztem.” Sőt később az Erdélyt védő jenei őrségre is panaszkodott, hogy amíg ők Felső-Magyarországon hadakoznak, azok „éjjel nappal kevés jószágunkat rabolják, pusztítják.”<sup>53</sup> Sok esetet jelentett még a fejedelemnek, de a hódoltsági jobbágyoknak számtalan kára maradt feljegyezten.

A kóborló katonáknál is nehezebb dolga akadt Ibrányinak a csavargó jobbágyokkal, mert a földesurak legtöbbször megvédték, vagy elbújtatták tolvaj, lator embereiket. Ibrányi hiába látott törvényt néhány elfogott jobbágyon. Már 1638-ban annyira elmérgesedett a helyzet a megyei urak és a vicekapitány között, hogy az országgyűlés elé került az ügy. A 31. § szerint: „Az kik sal[v]us conductus [útlevél] nélkül járván kóborlanának, az szegénységen valami... illetlen dolgokat cselekednének, ... az olyanok megfogassanak, ... az partiumban pedig vigyék Váradban.” Később a zsákai kapitány Ibrányi parancsára ítélezett a [Füzes-] Gyarmaton elfogott lókötő jobbágyok felett. Nadányi Mihály közbelépésére azonban a vármegeye elrendelte, hogy a tolvajokat adják ki nekik. Emiatt a vicekapitány tiltakozott a fejedelemmel.<sup>54</sup>

Időszakonként, de mindig szombati napon, a váradi fő- vagy a vicekapitány törvényszéket tartott a fejedelem várban lakó emberei, a katonaság és a kapitány alá tartozó bihari hajdúk peres ügyeiben. Ezt nevezték *kapitányi* vagy *szombati széeknek*. Erős kezű kapitányok a városi polgárokon kívül a váradi

50 1636. szept. 4. OL F 12. Mokra Arad vármegyében volt, Galsa Aradban és Nógrádban is.; 1637. jan. 28. Uo.

51 1637. márc. 31. és júl. 11. EKK — LEO 904. és 909.

52 1637. aug. 6. és 12. OL F 12. Rosályi Kún Lászlónak három falujából hajtották el a marhákat az Ung megyei kóborlók. Kállóból Kerecsényi István járt a hódoltságban.; Jakab Mihály étekgfogó a lovait kereste.; A hőmező-vásárhelyiek írásban is panaszt tettek. Okt. 21. EKK — LEO 911.; 1637. szept. 27. és dec. 17. OL F 12.

53 1639. márc. 15., 19. és 29. OL F 12.; 1644. júl. 28. EKK — LEO 925.

54 1636. ápr. 18. OL F 12.; BOE. X. 138. és 147. o.; 1640. ápr. 17. EKK — LEO 920. és 1640. jún. 23. OL F 12.

nemeseket is megidéztek ide, ha a várnéppel vagy a hajdúkkal támadt valami viszályuk. Sőt néha egyik nemes a másikat a szombati szék elé citálta. Ibrányi elődje, az erélytelen Csomaközi András, azonban még a jogos idézéseket sem tudta mindig érvényre juttatni. S a felháborodott nemesség szerette volna magát teljesen kivonni a váradi kapitány bíraskodása alól.

A bihari megyegyűlésen az urak, 1637 februárjában, azt az utasítást adták az országgyűlésre induló követüknek, hogy ott olyan törvényt alkossanak, mely szerint a Várad városában lakó nemesek ezután ne legyenek kötelesek megjelenni a kapitány szombati székén, hanem egyedül a vármegyén perlekedjenek. Ezen a megyegyűlésen Ibrányi is részt vett s rögtön ellenakciót indított. Jelentette, hogy főleg azok a nemesek agítálnak, akiknek pere ez időben került volna a szombati szék elé. Egyesek egy Nyári Pál idejéből való végzésre hivatkoztak, hogy nem kötelesek itt megjelenni. Velük szemben Ibrányi azzal érvelt, hogy Nyári Pál váradi kapitány volt, privilégiumot pedig egyedül a fejedelem adhat. Véleménye szerint, ha a váradi nemesek kivonnák magukat a szombati széken való perlés alól, akkor veszedelmes állapot keletkezne a városban, „mind egymást ölnék, vágnák; mert tudják, hogy a vármegyén nem minden szegény nemes embernek jutna [igazság] a perben, ritkán is vagyon törvényszék.” Kérte Rákóczit, hogy az „ilyen nagy, hatalmas... [vég]háznak eddig való szép rendtartása maradjon meg.”<sup>55</sup>

Nadányi Mihály azonban tovább szította az ellentétet a vicekapitány és a váradi nemesek között. Így arra biztatta Szabó Pálnét, a bíró feleségét, aki nemesasszony volt, hogy ne a szombati széken, hanem a vármegyén pereskedjék. Ibrányi ismét tiltakozott, nem engedi csorbítani a kapitányok régi jogait, „mert én úgy hallottam kegyelmes uram, az váradi város határában nincs több ispán, hanem az kapitány és az bíró.” Kérte Rákóczit, küldjön két fejedelmi kiküldöttet Váradra. A nemességgel való viszálya az ifjú Rákóczi György főkapitányi kinevezésével csendesedett le. Ezután csak az ő távollétében kellett Ibrányinak a szombati széken ítélnie.<sup>56</sup>

Az elítélteket a vár vastag falú börtönébe zárták. A rabokra való vigyázás a porkolábok feladata volt, ezért kapták ők a „tömlőcz váltságot.” Hiába vertek a rabok lábára vasbilincset, néhány szökés előfordult, s ez már a vicekapitányra is bajt hozott. A politikai okokból fogva tartott Fráter György tömlőcét éjjel nappal tíz gyalog őrizte, mégsem vették észre, hogy a fogoly elre szelzte a bilincse karikáját s a hozzá becsempészett kötél segítségével egyik éjszaka a várfalról leereszkedett a mélységbe. A két cirkáló a bástyán csak akkor lett rá figyelmes, amikor már kifelé kapaszkodott a várárok vizéből. Mire hírt adtak s a várkaput kinyitották, lovon sem érték utól a szökevényt. Ibrányi a cirkálókat és tizedesüket lecsukatta s rögtön értesítette Rákóczi Györgyöt. Mentegetődzött, hogy mindenfelé nem tud maga gondot viselni. Bár az elfutott nem sokat árthat, „de az gyalázattját életemben mindig szégyenlem.” Fráter Pálnak bizonyosan cinkosa van a várban, azt fel is fogja kutatni. Szökését megkönnyítette, hogy a fejedelem engedélyéből naponta hazulról küldtek neki élelmet, így kerülhetett be hozzá a kötél. A hadnagyok is tanúsíthatják, milyen erősen megparancsolta ő, hogy vigyázzanak a fogolyra.

Később Fráter Pál kegyelmet kapott I. Rákóczi Györgytől.<sup>57</sup>

A vicekapitány nem volt megelégedve a rabok élmezésével és a tömlőcök állapotával. A „közönséges rabok” közt levő Paczor Mihály igen beteges, egy nap csak meghal, „mert igen német gyomra vagyon, ... kivált képen miolta az nagy meleg, szoros [száraz?] tömlőczben” van. Sok rab beteg lesz, vagy meghal ott.

55 Instrukció 29. pont: „A szombati széket ő Kegyelme minden halogatás nélkül igazán kiszolgáltassa, mind szegénynek, boldognak [!] egyaránt, az régi usus szerint, ha micasuai az fiscusnak [perei a kincstárnak] érkeznének abban is promotor [előmozdító] legyen.”; 1637. febr. 20. EKK — LEO 903. és febr. 24. OL F 12.

56 1640. jún. 6. EKK — LEO 920. és jún. 23. OL F 12.; Legközelebb az 1648. évi országgyűlés említi a szombati széket a hajdúvárosokba futott jobbágyok ügyében. BOE. X. 477—478. o.

57 1636. szept. 4. és 7. OL F 12.; Vö. Kemény J.: i. m. 210—1., 269—270. o.

Majd megint magára vonta a fejedelem neheztelését, mert ismét megszökött néhány magyar rab Váradról s elfutott Szoboszlóra. Ezek kint dolgoztak a vár építésnél, ott könnyebben átvághatták a vasbilincs karikáját s kerekelt oldhattak a sok ember között. Hiába hagyta meg korábban Ibrányi a porkoláboknak, hogy tisztük szerint naponta vizsgálják meg a foglyok bilincseit, mert „feles a rab mostan.” A szökések miatt a pallérok hadnagyát vasba verette.<sup>58</sup>

1644-ben a háború során elfogott foglyok is kerültek Váradra. Nyáron Ibrányi azt a parancsot kapta, hogy küldje őket tovább, biztonsági vagy politikai okokból, az erdélyi várakba. A betegetek a vicekapitány mégis Váradon tartotta. Amikor a béketárgyalások megindultak, ezeket a hadifoglyokat mind szabadon bocsátották.<sup>59</sup>

Török rabot a fejedelem engedélye nélkül nem volt szabad tartani, vagy elbocsátani, még sarcának összegyűjtéséért sem. A szalontai csata után azonban több elfogott török került Váradra, sőt egyes hajdútisztékhez is. Ibrányi hamarosan parancsot kapott, hogy kutattasson utánuk. Katonái eleinte nem sok sikerrel jártak, mert „igen titkon tartják őket.”

Körösszegen Kis Mártonnál mégis találtak egy béget, de a hajdúkapitány nem adta ki, esküdzött, hogy foglyát öt tallérért vette, s ez nem az a bég, akit a fejedelem kerestet. Majd kibocsátotta a rabot, hogy hozza meg a sarcát, amit Kis bizonyosan többre szabott tíz forintnál. Októberben azonban a bég már Váradon volt.<sup>60</sup>

A tilalom ellenére Borbély Albert körösszegi nemesnél is voltak muzulmán rabok, mert azokkal mindig haszonnal kereskedhettek. Fia az egyiket épp Jenőbe vitte, ám Ibrányi elfogatta és elzáratta a törököt, míg a fejedelem nem rendelkezik felőle. „Ki s be jár kelnek [az]emberek az rabokkal!” — panaszkolta. Majd tavasszal a kóborlóktól vett el három török rabot és Gyulára küldte őket.<sup>61</sup>

A Szalontánál fogságba esettek között az egri Bekir aga volt az egyik legmagasabb rangú. (Nem tévesztendő össze a csatát veszítő temesvári Bekir pássával, akit kudarcra miatt a szultán megzsínórozott.) Az aga először titkolta a nevét, hogy kisebb legyen a sarca, de felismerték. Bekir felesége kezdetben „igen forgolódott” az ura ügyében. A vicekapitány úgy értesült, hogy nagyon gazdag asszony és a rokonsága sokkal segítené szabadulását. Több főtörök azonban azt akarná, hogy ide veszne Bekir aga, mert ha kiszabadulna, „sok basáknak, bégeknek meg kellene halni.”

A váradi nemesek kérték a fejedelmet, hogy cserélje ki az agát a Szalontánál török fogságba esett Veér Andrással és Maróczi Andrással; előbb azonban rendelje kihallgatásra, „mert az aga sokat tud végben vinni az portán”. Március végén Váradra vitték Bekir agát két rabtársával. Ibrányi megkérdezte Rákóczit: „micsoda praebendájok járjon?” Tehát nem rabkosztra fogták, hanem rangjához méltón látták el. Kiváltása mégis egyre húzódott. Hiába íratott a vicekapitány az asszonynak, hogy ha nem küldik a pénzt, az urát „bizony oly helyre viszik, nem tudja, ha láttja Törökországot azvagy nem.”<sup>62</sup> Összel át is szállították őt Patakra. Ezután a gyulai bég üzent Ibrányinak, hogy ha Gyulára beviszik az agát, ők megküldik a sarcát. A várkapitány nem bízott az ígretükben, előbb Váradra kérte a négyezer tallér sarcot, s csak azután

58 1638. júl. 24., 1639. júl. 27. Uo.

59 Családi lev. 244. és 348. o.; 1644. júl. 28. és szept. 10. EKK — LEO 925. és 933.

60 Vö. *Izsépp E.*: Rablevelek a váradi török börtönből. Az EKT évk. V. 1971. 315. o. és *Uő.*: Az egri törökök fogságába esett magyar rabok kiváltásának... problémái. Az Egri Múzeum évkönyve. 1973/1974. 159. o. és a bennük levő bibliográfiák; 1636. dec. 30. és 1637. jan. 5. EKK—LEO 901. és 906.; 1637. jan. 28. OL F 12.; Nehéz volt őket azonosítani, mert vezetéknevük nem volt. Egy bégért 5 tallér igen alacsony sarca. 1 tallér = 2 frt.

61 1637. febr. 8. és 12. OL F 12.; 1637. márc. 31. EKK — LEO 904.; Majd egy Böszörményből elszaladt török rabot küldött be Rákóczinak. 1640. jan. 6. Uo. 920.

62 *Szalárdi J.* i. m. 181. o.; 1637. febr. 24. és 28. OL F 12.; 1637. márc. 31. EKK — LEO 904. és aug. 12. OL F 12. „elein kiváltják vala, ha Vér András után nem várokozna.” Veér a boszniai pása rabja volt, 1645-ben szabadult. Szalárdi az elesettek közt említi. Szerinte egy ál Veér András jött vissza. I. m. 181. és 517—519. o.

hozatta el Patakról a rabot. Végül 1638 elején, sok alkudozás után, visszanyerte szabadságát Bekir aga.<sup>63</sup>

A protestáns fejedelmek hadiszabályzataikban még a prédikációk rendjét is meghatározták. Így nem meglepő, hogy I. Rákóczi György Ibrányi Mihálynak adott utasításának legelső pontja: „A várban szerdán, pénteken és vasárnap prédikációk legyenek, köznapon könyörgés. Kaputétel és nyitás szép imádsággal.” A káromkodást szigorúan tiltotta. A 46. pontban elrendelte, hogy a vicekapitány ne engedje az őrségnek, hogy „mi hírünk nélkül ő magoknak papot választhassanak”.

Ibrányi, urához hasonlóan, egyházának buzgó híve volt. Közbenjárt a várbeli prédikátor ügyében, amikor az udvarbíró a pap járandóságát nem akarta megadni a fejedelem külön parancsa nélkül. Máskor Pécsváradi Péter tiszteletes kérelmét továbbította.<sup>64</sup>

Rákóczi György a dési gyűlésen elítélt szombatosok közül a gazdagabbak birtokait elkobozta, a közrendűeket pedig fogolyként a váradi várba vitette. Ibrányi sidoizánsoknak nevezte Pécsi Simon követőit és bővebb utasítást kért: „micsoda állapottal tarcsuk itt őket”, hogy „mi is ahoz képest mint viselők magonkat hozzájuk.” Mert a foglyok kísérője csupán az áttérésük felől való rendelkezéseket közölte vele. A vicekapitány csak bilincseik elkészülte után küldte ki árkot ásni a szombatosokat, nehogy megszökjenek. Közülük harmincan tekerték a gerendákat felvonó csigákat. „Már is igen meg keztek volna unni, örömet megennék az szalonnát közülük”. Bár enyhe gúnnyal tekintett rájuk, igyekezett könnyíteni sorsukon. Földhordó targoncákat is csináltatott nekik. A következő tavaszon, fejedelmi parancsra, több csoportban bocsátotta el a szombatosokat.<sup>65</sup>

Ibrányi Mihály helyzetét az is nehezítette, hogy a váradi erősség nem magányos hegyen álló végvár volt, hanem egy jelentős, régi város közepén feküdt, ahol a „vitélő rend” egy részén kívül városi polgárok, jószágos- és egytelkes nemesek laktak, s ez a három rend különböző magisztrátusoktól fügött, úgymint a várbeli tisztektől, a városi bíróktól meg a vármegyétől,<sup>66</sup> s egyik sem a vár és a város közös javát nézte, hanem saját társadalmi osztálya érdekeit, és a saját szabadságát oltalmazta, esetleg a többi kárára.

A vicekapitánynak gyakran minden tekintélyét latba kellett vetnie, hogy rendet teremtsen. A váradi polgárok többször fordultak hozzá közbenjárásért kisebb, személyes ügyekben is.<sup>67</sup> Mivel a várbeli építkezésekhez, ágyú- és élészállításhoz gyakran igénybe vették állataikat, 1637 végén kérték a polgárok, hogy ne kelljen annyi szekeret adniok, mert nincs elég marhájuk. Ugyanis közülük sokan nemesi levelet s ezáltal mentességet szereztek maguknak.

Pártfogolta a fejedelemnél Ibrányi a városi mészárosokat, amikor azok az eladott száz mázsa faggyú árát nem kapták meg a váradi és székelyhídi udvarbíróktól, s nem tudtak vágómarhát venni, mert tolvajok vették el a pénzüket. A húshiány mindenkit érintett.<sup>68</sup>

1640. június 5-én délben kigyulladt Petneházi Istvánné háza s a tűz átterjedt a szomszédos házakra, köztük a gyalogok hadnagyáéra is. A meggyulladt épületek körül annyi széna, gaz volt, hogy nagyobb szélfúvásban az egész város elpusztulhatott volna. Így is tíz ház égett le. A megyegyűlésből visszatérő Ibrányi lova megriadt a füsttől és neki „keze lába elromla.” De nem ezért bántódott, hanem a váradiak miatt. „Mivel ez az itt való ember oly hitetlen

63 1637. szept. 27. és 29. OL F 12. „Nem akarnék úgy járni vele, mint Muszi agával, hogy az sa[r]czával együtt Erdélyben hordozták.” Javasolta Rákóczinak, egyezzen meg a sarcán, „igen beteges is, csak meghal egy nap.” 1637. dec. 5. 1638. jan. 11. Uo.

64 Előzőleg ui. az őrség „mód nélkül kiadta” a várbeli prédikátort.; 1635. dec. 15. EKK — LEO 877.; 1637. okt. 22. Uo. 911. Pécsváradi szerette volna ha nemesi levelébe beírják az öccsét Basa [Bocz?] Imrét is.

65 1638. júl. 21., 24. és 1639. márc. 15. OL F 12. A dési gyűlés még 1636-ban ítélte el a szombatosokat.

66 Szalárdi J.: i. m. 419. o.

67 Így egy Sárosi nevű kereskedő, akit igaztalanul vádoltak be a fejedelemnél. Máskor Ibrányi egy szabó jövendőbeli házastársának jöhrét védte meg. 1636. ápr. 18. és 1638. márc. 4. OL F 12.

68 1637. dec. 5. és 1640. ápr. 11. Uo.



nemzetség, hogy mikor tűz támad, nem mén oltani, hanem csodálni és lopni megyen oda; fegyverrel kell rá hajtani az oltásra; teljességgel elbúsultam közöttük.”<sup>69</sup>

A Körös folyón átvezető nagy híd megjavítása minden váradi lakos közös érdeke és közös feladata volt. Az egyes társadalmi osztályok tagjai együtt csináltatták a város útjait és utcáit is. 1639 végén szekérrel már át sem lehetett jutni a hídon, mert az állatoknak lábuk tört a rossz deszkák közt. Ezért a vicekapitány összehívta a három rend főbjeit, ám a terhek elosztásában nem tudtak megegyezni. A nemesség és a vitézlő rend felajánlotta a városbírónak, hogy kifizetik a polgárok munkáját. De azok nem vállalták el a híd megjavítását, sőt ők kínáltak pénzt. Nem csak a két másik rend, hanem Ibrányi is felháborodott: „Az városnak azért atták... a fejedelmek az falukat, jó malomokat, hogy az Keresen levő hidakat csináltassák belőle.”

Amikor az országyűlés is elrendelte a híd javítását, akkor pedig Nadányi Mihály gátolta a munka elkezdését. „Felbízatta” a Váradon lakó birtokos nemeseket, hogy ne „cimboráljanak” a többiekkel, mert a törvény csak a jobbágytelken lakó nemesekre vonatkozik.

Végül júliusban, a fejedelem parancsára, Ibrányi a nemesekkel, a tisztekkel és a városi bírókkal kiment a Köröshöz. Három részre osztották a hidat és nyilatvással döntötték el, melyik részt melyik rend csinálja. A város felőli legjobb rész esett a polgárookra, a legrosszabb pedig a nemesekre, akik szidhatták Nadányit.<sup>70</sup>

Nem csupán a Váradon lakó nemesekkel támadt ellentéte Ibrányinak, hanem az egész vármegyével. Korábban a főkapitányoknak nem volt ilyen gondjuk, mivel egyúttal a bihari főispánságot is megkapták. De amíg az ifjú Rákóczi György el nem nyerte mindkét főtisztséget, bihari főispánnak az idős Kornis Zsigmond katolikus urat nevezte ki a fejedelem. A vicekapitánynak pedig az 1635-ös instrukcióban meghagyta: „Az nemes vármegyével is szép egységben igyekezzék lenni, ... az vármegye dolgába magát ne elegyítse.” A bihari megyegyűléseken, melyeket a várároktól nem messze levő [„morgószin”-nek nevezett] terjedelmes faépületben tartottak, neki is meg kellett jelennie. Ibrányinál simulékonyabb és diplomatikusabb egyénnek sem lett volna könnyű egyeztetnie a különböző érdekeket. A bihari nemesek nem szerették a más megyebeli, velük atyafiságos viszonyban nem álló, talán katonásan rideg vicekapitányt, s féltették nemesi kiváltságait a fejedelem központosító hatalmi politikájától. Nadányi Mihály és a Veérek (Mihály és György) igyekeztek megvetozni Ibrányi Mihály minden javaslatát. Nadányinak valami vizsálva volt sógorával, az előző vicekapitánnyal, Csomaközi Andrással, s ezt az ellenségeskedést az utódával is folytatta. „Sokszor immár csak ő érette is riogatom meg azt a Nadányit — vallotta be Ibrányi. — Lehetetlen, ... hogy sokáig szenvedhessem az sok nyelveskedését, bizony fejében verem az pálczát, azkit kezemben hordok.”<sup>71</sup>

1636 szeptember elején Kornis Zsigmond főispán összehívta a megyegyűlést. Itt többen azt kívánták, hogy a törvényszéket is tartsák meg néhány nap múlva. A vicekapitány azonban „sok emberséges emberekkel... alatomban” [!] keresztülvitte, hogy a törvényszéket október 21-re halasszák. Később megüzente a megyének az igazi okot: most azért nincs ideje a pereskedésnek, mert bármelyik órában fegyvert kell fogniok a török ellen. „Az egész vármegye mind megegyezett a felülésen, csak ők [Nadányié] kontrakodnak”. Kornis főispán egyet sem szólt, csak hallgatott. Pedig nemsokára ő vezette a Bihar vármegyei hadat. Ez a jelenet jól jellemzi a megyegyűlések hangulatát, ahol volt egy kisebb, ellenzéki csoport.

A következő nyáron a fejedelem ismét megparancsolta a partiumi várme-

69 1640. jún. 6. EKK — LEO 920. Özv. Petneházi Istvánné férje jenei kapitány volt.

70 EOE. IX. 285. o. és Szalárdi J.: i. m. 419. o.; 1639. dec. 28. és 1640. júl. 24. EKK — LEO. 919. és 920.; 1640. jún. 23. és júl. 2. OL F 12.

71 1639. júl. 1., 1640. jún. 23. és júl. 2. Uo.

gyéknek, hogy hadi készüléttel legyenek, s „azolta igen nagy sibongásban vadnak.” Ibrányi ekkor már azt jelenti a bihari megyegyűlésről: „noha inkább laknának itthon, de jó szívvvel ígérük magokat az Nagyságod szolgálattjára.”<sup>72</sup>

A vicekapitány nem volt meglegedve a Bihar megyei közgazgatással. „Igen csudás állapotok vadnak ide ki kegyelmes uram, mert itt soha nincsen csak egy szolgabírónak is esküttje, azki az executiokban, mindenütt az nagy vallásokban vele volna, mint Magyarorszáiban.”<sup>73</sup>

Ifjabb Rákóczi György főispáni kinevezésekor Ibrányi bizonyára fellelegzett. Sok kötelezettsége közül legalább egytől megszabadult, ezután nem kellett elmennie a megyegyűlésekre.

I. Rákóczi György *hírszerző és elhárító szolgálata* nem maradt el a Bethlen Gáborétól. Gyermekekorában, mikor apja, Zsigmond, még csak egri kapitány volt, megtanulta ennek fontosságát. Parancsai gyors továbbítására és a hírszerzés biztosítására az egész országban szerteágazó postaszolgálatot tartott fenn. A fejedelmi „posták” a nyakukban postacímert hordtak s három mérföldenként pihent lovakat kellett kapniok a városi és falusi bíróktól.

Várad jelentős közlekedési csomóponton feküdt, Pozsonyba, Budára, Patakra, Debrecenbe, a Hajdúságba s a partiumi helységekbe mindig errefelé küldték a leveleket, majd pedig a válaszokat be Erdélybe. Ezért vált fontos hírszerző központtá.<sup>74</sup> Éjszaka a kaput egyedül a címeres postának nyitották ki, így megtörtént, hogy a vicekapitány „elő álomkor”, máskor hajnalban kapta kézhez a parancsot. Sürgős esetben a posta megvárta a választ, egyébként Ibrányi valamelyik váradai katonával küldte a levelet, vagy az udvarba menő megbízható személlyel. 1640 után Váradon is volt négy fejedelmi posta.<sup>75</sup> A vicekapitány gyakran olyan török, vagy más külföldi eseményről tudósította urát, melyet az másoktól hamarabb is megkaphatott. De nem mindegyik levél érkezett el Rákóczihoz, aki ezért is megkívánta, hogy emberei mindenfelől, mindenről tájékozottassák. A sok szállongó hamis hírből így jobban ki tudta szűrni az igazságot.

Ibrányi elsősorban a fejedelem erdélyi és magyarországi tisztviselőivel, a hajdúkapitányokkal, Debrecen város és a Részek községeinek bíráival levelezett, de a királyi végvárok kapitányaival is. A kapott fontosabb írások „párját” urának is megküldte. Rejtjeles levél tőle nem maradt fenn. A hozzá érkező emberek és levelek tudósításait azután egymással egybevetette. A debreceni bíró kiküldöttje hiába hallott valamit Szolnokon „a pasa tiszteinek szájából”, Ibrányi mégis kételkedett benne, mert „ez imár ellenkezik az Debreczeni Tamás uram híreivel.”<sup>76</sup>

I. Rákóczi Györgynek különösen 1636-ban létkérdés volt, hogy ellenfelei terveit és szándékát időben megtudja. Ebben Ibrányi kitűnő segítsége volt. A szabolcsi „más párti” hajdúkhöz bihari hajdúkat küldött. A budai pasa és Bethlen István hajdúvárosokhoz írt levelének másolatáról felismerté, hogy az a debreceni bíró kézírása. Haragosan förmedt a bíró embereire, amiért neki csak a „párját” hozták. Bár azok azt állították, hogy az eredetiek még a bírónál vannak, Ibrányi a két levélhozót vasra verette, amíg a hajdúk be nem hozzák az írásokat.<sup>77</sup> Tehát a Részekben levő városok és falvak a török leveleket nem továbbíthatták a címzettekhez, hanem be kellett adniok azokat Váradra.

Távolabbi eseményekről az átutazó kereskedőktől, céhlegényektől, a nyuga-

72 1636. szept. 7. és 9. OL F 12. Vö. az erdélyieknek a török elleni felülését 1595-ben.; Nagy L.: Erdély és a tizenöt éves háború. *Századok*, 1982. 670., 675—6. o.

73 1639. márc. 19. OL F 12.

74 Postarendtartás 1641. M. Gazdaságtörténelmi Szemle, 1897. 262—265. o.; 1636. febr. 5. OL F 12. „kivántatának vagy két postacímert ide, mert a parasztság is mind ahoz szokott.”; Nagy L.: Bethlen Gábor hírszerző és elhárító szolgálata. HK 1973. 458. o. és *Uő.*: „Nem jöttünk égi Hadak-útján...” Bp. 1982. 161—164. o.

75 Rákóczi néha katonákkal küldte parancsait, vagy Váradon átutazó hű emberével. Családi lev. 65—66. o.

76 Debreczeni Tamás pataki prefektus, Chernel György pataki főember, Nagyidai György dadai harmincados, Jóthe Gergely szalontai kapitány, Virágházi Gáspár bagosi hadnagy és mások levelei Ibrányihoz. Az 6 levelei között. OL F 12. Lymb. VII. 2.; 1636. márc. 11. és szept. 11. Uo.; Instrukció 31. pont: „Noha odakint is vagnak vigyázóink... ó kegyelme... minket is igen igaz hírekkel tartson... Bizonytalan hírekkel ne terheljen.”

77 1636. szept. 14. és 17. OL F 12. Bővebben l. *Izsépy E.*: i. m. Ibrányi M.... Bethlen I. ...felkelésében.

ti akadémiákról hazaérkező deákoktól értesült a vicekapitány. A hódoltságból nehezen kapott híreket, mivel a katona, vagy nemes ember öltözéke ott szemet szűrt volna. A parasztok is „felve jártak be” hírt hozni, „mert egyik az másiktól fél, hogy elárulja az töröknek (és) mingyarást nyársba vonnák.”<sup>78</sup> Mégis, mindig talált valakit, ha mást nem, aki a harácsot bevitte a hódolt faluból. 1636 elején Ibrányi Szolnokra küldte a keresztesi bírót, ezzel egy időben négy embert, köztük egy parasztot Budára. Ősszel a budai pasa indulását Pesten egy debreceni civis, Szolnokon egy kabai hajdú figyelte. A temesvári pasa mozdulásait a jenei őrség kémei állandóan vigyázták. Néha önkéntes vállalkozó is akadt. A török lakta Gyulán élő prédikátor megígérte, hogy mindenről értesítést küld Váradra.<sup>79</sup> Máskor a szegedi eminnek sarcot vivő katonától várt híreket a vicekapitány. Megállapította, hogy „akármely nemzet is mi ellenünk inkább talál kémet, semmint mi más nemzet ellen; akit találunk is állhatatlan.”<sup>80</sup> Különösen háború idején jól tudta, hogy „néha nem mind úgy talál-tatik, amint a híreket hozzák”, meg kell rostálni azokat. 1644 tavaszán Ibrányi kelletlenül indult el a háborúba, „igen nagy vigyázás kívántatnék ide hátra, ha volna kivel, ... meghattam mindazáltal igen: mind Sarkadra, Szalontára igen igen vigyázzanak, embereket bocsássanak a török közé; ha mit értenek éjjel nappal értésemre adják. ... A török álnok és a maga hasznát keresi.”<sup>81</sup> Váradra való visszatérése után a vicekapitánynak alig maradt fenn jelentése.

A hírszerzés csak egyik ága volt a szomszédos nagyhatalmakkal való politikai érintkezésnek. A várad kapitánynak helyzeténél fogva szemmel kellett tartani a Bihart egyre fojtogatóbban körülölelő hódoltságot. I. Rákóczi György ifjú korában, mint ónódi főkapitány, ellenséggént állt szemben a törökökkel. Soha sem járt a portán, mint Bethlen Gábor, nem is voltak jóakarói a pasák között. Elődeinek törökbarát politikáját azonban folytatnia kellett, mert tudta, ezen áll vagy bukik Erdély sorsa. Ibrányinak adott utasítása 34. pontjában átvette Gyulay Pál intelmeit: „Isten ... úgy alájok vetett bennünket, hogy minden oltalmat ... tőlük kell várnunk, adóznunk kell nekik és magunk hasznáért kedveznünk, ... hozzánk való barátságát maga hasznával tartja meg, szükséges, hogy annak szánt szándékból ne vétsünk és az Istennek ránk bocsátott ostorával ne ingerkedjünk. Kivántatik azért, hogy ő Kegyelme az vég-beli pasákhoz, bégekhez úgy viselje magát, az ő nekik való vétéssel az Porta meg ne bántassék.” A római császár pártján állók készülődését hírül adja nekik, de csupán azért, „hogy így inkább veszteségben üljön az török.” Ugyanakkor azonban résen legyen: „ha az kártételen kaphatja, nem kell neki kedvezni, ... rabló, kőborló ne jöjjön az szegénységre.”<sup>82</sup> I. Rákóczi György királpártiak által hangoztatott „törökösége” ilyen volt a valóságban.

A vicekapitány tehát igyekezett barátságban élni, ha néha nehezére esett is, a végbeli pasákkal, bégekkel. Amikor valamelyik „szomszédbarát”-jától keletiesen cikornyás stílusú, de egyúttal szép magyar nyelvű, fordulatos kifejezésekkel teli levelet kapott,<sup>83</sup> ezekre, kisebb ügyekben, óvatosan válaszolt. A „derekas dolgokat” azonban Rákóczi magának tartotta fenn. (Utasítás 33. pont.)

A fejedelemhez Váradon át utazó csausokat illendően megvendégelte, ajándékot is adott nekik, de a végvárba nem engedte be őket, nehogy kémkedjenek, csak a vár előtt való színben, (ahol a megyegyűléseket tartották), lett szembe velük.<sup>84</sup>

78 1636. márc. 6. és ápr. 18. OLF 12. A debreceniek nem mernek Budára menni, mert most ott nincs semmi dolguk.

79 1636. márc. 12. és ápr. 6., szept. 4., 16–17., 21. és 28., 1639. júl. 12. Uo; 1636. febr. 8. EKK — LEO 885.

80 1639. dec. 19. és 28. Uo. 919. A törökök beszélgetését megtudta egy „ráczságban” járt hajdútól, a zsákai udvarbírótól és egy, a hódoltságon átjött kereskedőtől. Emin = adószedő.; 1640. jún. 23. OLF 12. Közrejárt, hogy nem tudtak idegen nyelveket.

81 1644. ápr. 6. EKK — LEO 925.

82 Az aláhúzott részek szó szerinti átvéve Gyulay Pál szövegéből.

83 „Én... Musztafa aga, az hatalmas budai vezérnek kapucsi basája, azki mostan Isten kegyelmességéből az erdéli fejedelemhez... indultunk... Azért kérem kegyelmedet, mint énnekem szomszéd Úr Barátomat, hogy kd rendeljen egy jó szállást, hogy ha beérkezünk ot osztán az uczában ne kellessék állanonk.” Sas, 1637. nov. 5. Musztafa aga Ibrányi Mihályhoz. EKK — LEO 911.

84 1636. márc. 6., 11. és 13., szept. 13., 1637. febr. 8. és 24., 1638. júl. 24. OLF 12. (Ibrahim csaus egy „gyermek lovat” kapott stb.)

A budai ejálet élén 1632 és 1645 között tizenegy pasa váltotta egymást. A porta ezzel igyekezett megelőzni azt, hogy valamelyikük túl nagy vagyont gyűjtjön, vagy túlságos önállóságra tegyen szert. Az új budai vezérnek a fejedlem mindig díszes, négylovas kocsit küldött ajándékba. A sallangos, drága lószerszámokat, néha a lovakat is a vicekapitánynak kellett beszereznie.<sup>85</sup> Ibrányi embereivel figyelte az új beglerbég érkezését, hátha az nagyobb sereggel jön, s a hódoltság kiterjesztésére készül. Így 1637-ben is gyanakodott, mert Musa pasa nem vonult egyenesen Budára, „csak kün tekereg, mit akarjon bizonyosan nem tudhattjuk.” Csupán akkor nyugodott meg, amikor az új főméltóság beérkezett székhelyére. Midőn Ibsir Musztafa budai pasa 1639 nyarán Temesvárnál táborozott, Ibrányi a jenői őrséget is felszólította, hogy figyeljék őt, mivel a gyulai törökök is seregestől oda vonultak. „Én nem szeretem, hogy ott székel, mert egyébkor nem igen jártanak ott az budai vezérek hadakozás nélkül” — emlékeztetett 1636-ra. Még arra is gyanakodott, hogy Csáky István és barátai titkon leveleznek a pasával, mert Bercsényi István szolgálói Temesvárt jártak a „sokadalom ürügyén.” Ibsir pasa azonban hamarosan felment Budára.<sup>86</sup>

Egyéb megmozdulásukat is szemmel tartotta. 1637 tavaszán a törökök igen nagy adókat vetettek ki a rácokra és csapatokat vontak össze Nándorfehérvár körül. A vicekapitány résen volt, hátha ismét Erdélyre akarnak támadni. „Mind alá viszik az hadat az törökök, igen roszul vagyon dolgok, az császár minden nap részeg, talán veszedelmét érzi, ... ha az [perzsa] hán ugyan reá jó ... bizony nagy veszedelme leszen az töröknek, ... az Úr Isten is elveszesse őket, ... a görögök is azt jóvendölik: ennek az császárnak idejében kel megromolni az török birodalomnak” — reménykedett Ibrányi. Nyáron ismét borúlátóbb: „Ha az tatár hán bement a portára, semmi jót nem várhatunk belőle, kiváltképpen amint az új vezér is kezdte Nagyságodhoz magát viselni; igen szükséges ... a készen való létel.” Októberben megnyugodott a vicekapitány. „Igen szép csendességben vagyunk itt a tájon, a török szomszédok is igen ajánlják barátságokat.”<sup>87</sup>

Különösen nyári betakarítás idején, amikor gyakorta próbáltak a kontyosok, kellett őrködniök a váradiaknak. 1639-ben hírül hozták, hogy az egri pasa nagy készüllettel Szoboszlóra vagy Onodra akar ütni. Mind a kettőt el lehetett hinni, mert a hajdúk régi ellenségei voltak a törököknek, az ónodiak pedig nemrég 13 katonájukat vitték el Eger alól. „Igen félő, hogy ... tizenháromszázat viszen érette most az takarodáson ki” — aggódott a magyar végváriakért s a környék népeért Ibrányi.

Év végén a szolnoki bég 117 lovasa jött ki a hódoltságba „egy kicsit csatázni.” A vicekapitány néhány váradi katonával megüzente nekik, hogy „be ne mennyenek, ki tugya mi esik rajtok az sok csavargók miatt.”<sup>88</sup> Aligha ilyen idillikusan játszódtott le ez az esemény, mint ő leírta: az erdélyiek óvják a törököket s azok első szóra engedelmeskednek nekik. Ibrányi a fejedelmi utasítás 34. pontja szerint értesítette a szolnokiakat a kóborlókról, részint, hogy szomszédbarátságukat biztosítsa, s méginkább, hogy nyugton maradjanak.

1640 elején a rossz hírek ellenére sem féltette a részeges temesvári pasától Jenőt. Nyáron Nándorfehérvárra sok szekeret gyűjtöttek a hódoltságból. Egy onnan jött rác ember ugyan azt állította, hogy ez idén nem indít hadjáratot erre a porta, „de esztendőre nagy dolog leszen.” A törökök gyakran keltek hamis híreket, hogy nyugtalanságban tartásák nemcsak a hódoltságiakat, hanem az erdélyieket is.

<sup>85</sup> 1637. aug. 21. Uo.; 1639. dec. 19. EKK — LEO 919.; 1640-ben Karánsebesre küldött a vezérnek kocsit. 1640. ápr. 11. OL F 12.

<sup>86</sup> 1637. aug. 12., 14. és 21. Uo.; 1638-ban hasonlóan, júl. 17., 21.; 1639. júl. 12. és 20. Uo.; 1640-ben egy másik Musztafára, 1644-ben Oszmán budai pasára vigyáztatott Nándorfehérvárnál. 1640. jún. 23., aug. 4., 13., 1644. ápr. 30. Uo.

<sup>87</sup> 1637. febr. 24., 28. és márc. 4. Uo.; 1638-ban Kassai István tanácsúr hasonlóan vélekedett: „Török császárt az Úr Isten ...minden hadával oda [Perzsiában] telettesse és nyaraltassa sok esztendőig.” Tört. Lapok, 1875. évf. 1455—1456. o.

<sup>88</sup> 1639. júl. 16., 20., aug. 8. OL F 12., és dec. 19. EKK — LEO 919.

1642 nyarán debreceni civisek azt hallották Budán, hogy a vezér hadat gyűjt Rákóczi ellen, a végbeli törököket mind oda hivatja, sőt Székely Mózes is velük lesz. Ez sem bizonyult igaznak.<sup>89</sup>

Amikor Ibrányi megtudta, hogy Musztafa budai vezér magához akarja rendelni az egri pasát és a szolnoki béget, rögtön figyelmeztette a fejedelmet, hogy most kellene a vezér előtt bepanaszolni „az ő rosz cselekedeteidet.”<sup>90</sup>

A törökök még többször panaszkodtak, mint a magyarok.

Ibrahim csaus a Bethlen Istvánnal való megegyezés ügyében közvetített a fejedelemmel. Út közben két szolgálja lovastól együtt eltűnt. A gyanú két katonára hárult, akik Jenőből török rabokat hoztak Váradra. Őket Ibrahim jelenlétében hallgatta ki Ibrányi, de azok csak annyit mondtak, hogy látták a csaus lovas szolgáit az úton. A vicekapitány mentegetőzött: „Akor sok féle ember járt alá s fel, ki tugya hol verték agyon; az magyarét is szintén úgy elvonták akor.” Két hét múlva a Körös kivetette a két török hulláját s elfogták azt az embert is, aki a paripákat eladta Belényes mellett. A gyanúsított bevallotta, kik ölték meg a csaus szolgáit, Ibrányi pedig a gyilkosok és a lovak után küldte ki katonáit.<sup>91</sup>

Különösen a gyulai törökök hánytorgatták fel sérelmeiket. 1637-ben a „más párti” hajdúk több mint száz lovat hajtottak el a környékükről. A következő nyáron az alászárguldó tokaji vitézek két törököt vittek be Bösörménybe. A bég azt kívánta, hogy a vicekapitány keressesse elő az embereit és vitesse vissza Gyulára. Ő azonban azt válaszolta: ha a fejedelem „birodalmában volna, nem csak kikerestetném és beküldeném, de azt is megöletném, az ki elhozta a törököt, de én oda nem parancsolhatok.”

1642 végén a budai pasa pontokba szedve sorolta fel, mikor és hol hajtották el az erdélyi fejedelem katonái a hódoltsági állatait. Egyúttal felpanaszolta, hogy ötven behódolt falu nem vitte be nekik az adót s a bikácsiak és rakovaiak sem a pesti mecsetnek járó pénzt. Ibrányi részletesen kifejtette, hogy legtöbbször a magyarországi földesurak akarták beszedeni hódoltsági jobbágyaik elmaradt adóit, máskor a csavargók hajtották el a marhákat. A bikácsiak pedig pontosan beszolgáltatták a hodzsának a pénzt, ezt maga is tudja, mert kölcsönt adott nekik. „Bizony dolog, hogy kemény írás ez az vezér írása, igazság szerént mi panaszkodhatnánk többet kegyelmes uram, ... Én csak egy rosz jobbágyomat se mertem felhozni az alföldről, ... mivel jól tudom, az törököt nem kellene piszkálni.”<sup>92</sup>

Amikor 1644-ben a porta engedélyével I. Rákóczi György fegyvert fogott a Habsburgok ellen, a vicekapitány törökellenessége látszólag megváltozott. A fejedelem parancsára írt az egri pasának. „Minemű sok szép nyereségek lenne most a török vitézeknek, csak érkeznének hamarabb, mivel már megindult az ellenség”, a nádor hada. A levelek írása közben megjött az egri segélycsapat egy része. Ibrányi tanácsolta urának: „ha Nagyságod jóakarátja, valami német rabot kell küldeni a pasának innét, annál jobb kedvek lesznek; Bocskai István uram aval szerzé hitelét a töröknél, sok német rabokat küldött vala be a portára.”

Június 2-án 400 török érkezett Muhizhoz egy kapudzsival, aki rögtön tovább ment Rákóczi táborába. Ibrányi még lelkesülten kommentálta: „soha Nagyságodnak a portáról jobb hírt nem vittek, mint most, ... Ezek a törökök igen jó kedvvel vadnak, ... sok török jó Nagyságod mellé naponként.”<sup>93</sup>

A pasa katonái nem befolyásolták a harcok kimenetelét. A látszólagos jó viszony is elég felszínes volt. I. Rákóczi György nem akart komoly török segélyhadat, nehogy az a maga számára foglaljon el magyar vagy erdélyi végvárat s elpusztítsa a vidéket. Inkább félelmes hírek miatt kérte őket serege mellé.<sup>94</sup>

89 1640. febr. 18. EKK — LEO 920. és jún. 23., júl. 2., 1642. júl. 6. OL F 12.; Székely Mózes a hasonló nevű fejedelem fia, aki 1633-ban szökött a portára.

90 1640. aug. 4. és 11. Uo. Főleg magyarországi falukat pusztítottak.

91 1637. febr. 8. és 28. Uo.

92 1637. nov. 4. EKK — LEO 911., 1638. jún. 16. OL F 12. Tokaj csak 1645-től Rákóczié. Bikács Biharban, Rakovica Temes megyében volt; 1642. dec. 22. Uo. A budai pasa levelét Rákóczi elküldte Ibrányinak, aki erre válaszolt a fejedelemmel.

93 1644. máj. 30. és jún. 3. EKK — LEO 925. és 933.

94 Vö. Nagy L.: i. m. Végvári dicsőség... 161. o.; Fótanácsadója, Kassai István sem bízott bennük: „mert törökök. űk s latrok.” 1644. okt. 19. OL F 12. Lymb. VII. 1.



Hasonlóképpen sem Ibrahim szultán, sem a hódoltsági törökök nem bíztak őszintén Rákócziiban. Decemberben Váradon át utazott a Sajó mentén levő fejedelemhez a nagyvezérnél járt követ, Horváth István. „Igen jó akarattal” van a vezér urunkhoz — közölte a vicekapitánnyal. Amikor azonban ő a követet kísérő erdélyi katonákat kérdezgette, kiderült, a vezér táborában már nyíltan beszéltek, hogy a portai német követ postakövetet küldött Bécsbe a császárhoz. A németek „igen futják az török császárt, ... most mindent ígérnek neki, csak elvonhatnák Nagyságod mellől” — jelentette Ibrányi.<sup>95</sup> Ő megérezte a kőszá hírekből, hogy a portának nincs inyére I. Rákóczi György hadjárata. A szultán nem szerette, ha önálló politikát folytat az erdélyi fejedelem. A következő évben emiatt tiltották el a további hadakozástól.

A Kárpátokon túli események híre is eljutott Váradra. I. Rákóczi György a török nyomás ellensúlyozására törekedett, figyelme ezért már korábban a két román vajdaság felé fordult. Az ő támogatásával került uralomra Havasalföldön Máté vajda. Amikor 1637 őszén Lupu moldvai vajda megtámadta Máté országát, az segítséget kért szövetségesétől. Rákóczi György elrendelte, hogy a váradi lovasság és a bihari hajdúk indulásra kész állapotban legyenek. Ibrányi hosszabban latolgatta a helyzetet: „Ide ki mind készen vagyunk, ... ha Nagyságod megsegíti Máté vajdát, ... úgy kell segíteni, hogy mi nyerjünk, mert ha a törökök nyerik, bizony veszedelmes állapot jó ki belőle; mihelyt ahoz kezd Nagyságod oda be Havasalföldében, bizony dolog, itt kin is csak rajtok kell osztán lennünk a török ebeken.” A fejedelem néhány ezer székelyt küldött Kemény Jánosnak Máté vajdához. Lupu visszavonult s hamarosan békét kötött a két vajda.<sup>96</sup>

Csak ideiglenesen békéltek meg. Két év múlva Lupu török segélyhaddal újra betört Havasalföldre. Rákóczi bár csak titkon támogatta Máté vajdát, még ez is a hódoltsági pasák fülébe jutott. „Az török szomszédok ... gonosz szándékban volnának felőlünk, igen fenyegetőznek” — jelentette Ibrányi. A táborokat, sőt Székely Mózes is emlegetik. De Erdélyig nem jutottak el a törökök, mert Lupu serege vereséget szenvedett s a hadjáratot javasló kajmakánt megzsinozoztatta a porta.<sup>97</sup>

Nemsokára Muharim szolnoki bég hívatta a debreceni bírót és rútul leszidta, amiért nem vitték neki hírlú Lupu vereségét s hogy a „rosz” havasaljai vajdát a fejedelem segítette. Büntetésül szekereket követelt a várostól. Ilyen messzire kihatottak a havasalföldi és moldvai események.

1640 nyarán Rákóczi megparancsolta Ibrányinak, hogy Nándorfehérvárra és Szófiába is küldjön valakit, aki hírlú hozza, megtámadja-e az ott levő budai pasa, illetve a nagyvezér Máté vajdát?<sup>98</sup>

Erdélynek a török és a Habsburg hatalomhoz való viszonya sokkal bonyolultabb volt annál, semmint hogy az egyes fejedelmek politikáját kategorikusan törökösnek, vagy németesnek lehetne nevezni. Állandóan egyensúlyozniok kellett az akkori két legnagyobb birodalom között. Hogy Erdély „az üllő és verő közt vagyon” ezt már Pázmány elótt jól tudták. Az ország belsejében, nem csak a Báthoriak idejében, hanem egész Thökölyig, a közvélemény inkább „törökös” volt. A Habsburg-pártiak főleg a partiumbeliek közül kerültek ki. De még az onnan származó Szalárdi János hasonlata szerint is a Habsburgokkal való együttműködés minden esetben „aegyptombéli nádszálhoz való támaszkodásnak” bizonyult. Segítséget a török ellen ők inkább csak ígértek, s ha adtak, ez magára vonta a porta haragját, seregei szörnyű pusztítását.

A fejedelmek azonban nem akarták magukat teljesen alávetni a porta ön-

95 1644. dec. 12. EKK — LEO 925. és dec. 16.; OL F 12. Lymb. VII. 2.

96 1637. nov. 6. EKK — LEO 911.; *Kemény J.*: i. m. 225—226. o. Máté (Matei Basarab) havasalföldi vajda, uralkodott 1632—1654. Lupu (Vasile Lupu) moldvai vajda, uralkodott 1634—1653.

97 1638. júl. 24. OL F 12. Már ekkor híre járt, hogy Lupu Mátéra akar támadni.; 1639. dec. 26. EKK — LEO 919. és *Kemény J.*: i. m. 227—228. o. Tévesen ír 1638-at.

98 1640. febr. 7. OL F 12. és jún. 8. EKK — LEO. 920. 1644-ben Máté és Lupu [!] is parancsot kapott a portától, hogy ezer kurtánt adjon Rákóczi mellé. *Kemény J.*: i. m. 292. o.

kényének s lemondani az esetleg megvalósuló nyugati összefogásról. Báthori Zsigmondon kívül több fejedelem, így I. Rákóczi György is, a császárral kötött egyezményében titkos pontokat írt alá s kötelezte magát az iránta való hűségre, s hogy Erdélyből és a Partiumból semmit nem idegenít el a töröknek.<sup>99</sup> Családi birtokainak nagyobbik része a királyi Magyarország keleti részén, az úgynevezett „hét vármegye”-ben feküdt. Ezeket a megyéket ugyan Bethlen Gábornak sikerült Erdélyhez csatolnia, de halálával ismét Habsburg-fennhatóság alá kerültek. Rákóczi, amíg uralmát meg nem szilárdította, békét akart Béccsel, majd később a hét vármegye visszaszerzéséért kapcsolódott be a harmincéves háborúba.<sup>100</sup> Saját uralma megerősítésén kívül országa hatalmát akarta növelni, mert a területileg megnagyobbodott Erdély jobban ellenállhatott a törökök követeléseinek s a hódoltság kiterjesztésének.

Utasítása 45. pontjában megparancsolta a vicekapitánynak: „Római Császárral való barátságunkat ő Kegyelme, mint az szemé fényét, úgy oltalmazza, annak bántódását legkisebben is eltávoztassa.” „Az mennyiben illik Római Császár pártjára is az török készületét, szándékát érteni igyekezzen adni.” (34. pont.) Erdély függetlenségének megőrzése érdekében azonban elrendelte, hogy akik „Magyarországból ide be ártalmas dolgokban járnának, leveleket... hordoznának, az ilyeneket megfogassa,” és ha a „hajdúknak vagy Magyarországból akármilyen hadaknak gyülekezetét hallja, ... értésünkre adja... Addig is míg derekas információt veszen tőlünk, igen igen szorgalmas vigyázásban legyen és kész állapottal.” (36—37. pont.)<sup>101</sup> Széles körű levelezése alapján a fejedelem Magyarország hangulatáról jobban volt értesülve, mint a császár.

Az utasításokból érthető, hogy 1637 augusztusában Ibrányi megüzente Kassára, s megmondta a Szatmárból hozzá jövő embereknek is: a török igen emlegeti Kassát és az oda való földet, „kihez képest igen jó vigyázásban legyenek.” Megfogadták a tanácsát a „más pártiak”, a szatmári és kállói hadat s a szabolcsi hajdúk egy részét átvitték a Tiszán, Kassa tájékára.

A két ország határa néhol még a helységeket is kettévágta. Püspökladány egy része az Erdélyhez tartozó Bihar megyében, másik része a királyi fennhatóság alá tartozó Szabolcsban feküdt. Amikor Ladány szabolcsi felében megölték egy rablót, Ibrányi nem akarta, hogy a bihariak áthágják a határt, s ebből nagyobb bonyodalom keletkezzen. Elrendelte, hogy a ladányiak ne tessék el a rablót, hanem küldjenek a szabolcsi szolgabíróért, az „lássá hol és mint esett halála, ... lator ellen innét Váradról nehéz azokat megoltalmazni.”<sup>102</sup>

Időnként barátságos volt a viszony, néha a magyarországiak az okozott károk egy részét megtérítették. Homonnai Drugeth János kassai főkapitány 1638 nyarán megparancsolta a vámospércsi hajdúkapitánynak, hogy tűzzön ki egy napot, amelyen megtárgyalják a fejedelemséghez tartozó emberek sérelmeit. Ibrányi felsorolta, hogy a diószegieknél és másoknál milyen károkat okoztak a pércsiek.

A vicekapitány némi kárörömmel adta tudtul a fejedelemnek, amikor a szatmári császári őrséget kiverte a város népe, majd a magyar őrséget ismét bebocsátották, de a németeknek nem akart élest adni Szatmár vármegye.<sup>103</sup>

A bécsi udvar és az oda húzó magyar urak állandó bizalmatlansággal figyelték I. Rákóczi Györgyöt, s ez az ő körében is bizalmatlanságot szült. Mírdón Tőrös János — a magyar király követeként — átutazott Váradon, Ibrá-

99 EOE IX. 165. o.

100 A hét vármegye: Abaúj, Borsod, Zemplén, Bereg, Ugocsa, Szabolcs és Szatmár. A linzi békében I. Rákóczi György el is nyerte ezeket, a két utolsót utódaiknak is biztosította.

101 Az instrukció 30. pontja: „Ha generálístól Kassáról, vagy akár honnan is nekünk szóló levél érkezik... beküldje. Ha magának írnak oly dolgokról, kit maga is eligazíthat hírünk nélkül, utána való tisztviselőkkel is nem árt közölni, ... mert bátorságosabb tanácsból cselekedni, ... ha pedig derekas a dolog... Informáljuk róla ő Kegyelmet, mit frasson.” Ibrányi levelezett Homonnai Drugeth János kassai főkapitánnyal, Melith Péter kállói főkapitánnyal, Barkóczy László kállói kapitánnyal, Terényi kállói asszeszorral stb.

102 1637. aug. 6. OL F 12. „Az mint énnekem parancsolt vala Nagyságod, hogy csak magamtól tennék híre oda által Kassára.” Uo. „Hét vagy nyolc mérföld ide Váradhoz Püspökladány.”

103 1638. júl. 17. Uo.; 1639. júl. 20. Uo.

nyi egy „emberséges” katonát rendelt mellé kísérőnek a fejedelmi székhelyig. Egyúttal azonban megbízta, hogy „alattomban reája is vigyázzon, mint megyen s kikkel akarna útban szemben lenni.” Majd pedig 1640 tavaszán a fejedelem hírül vette, hogy „két személy” jött be Erdélybe Kassáról a generálistól „kémségben”. Megparancsolta Ibrányinak, hogy kísérje ezeket az idegeneket figyelemmel. Ő megígérte, ha Várad felé fordulnak, kézre keríti őket.<sup>104</sup>

A vicekapitány egyik levelében bővebben kifejtette véleményét a Habsburg-párti urakról: „soha azt ők nem hiszik, hogy Nagyságod reájok nem akarna menni, Pálfi Pál nem ok nélkül jött sietve alá; Csáky István a császár segítségére lengyel hadat akar hozni, pedig a német gyalogokra ott fen is szükség van, de alá hozzák.” Mindebből mégis optimista következtetést vont le Ibrányi: „mostan nem könnyen vagyon dolgok, nem is tutyák gongyát viselni, talán az Tiszáig ide adnák Nagyságodnak, csak oltalmazhatnák az többit, csak azt hihetnék ők el, hogy Nagyságodtól ne tarcsanak, nagy könnyebbségekre volna.”<sup>105</sup>

A vicekapitány rögvest értesítette urát, amikor a magyarországiak növekvő elkeseredettségéről hallott. A Fátrán innen való vármegyék követeket küldtek a császárhoz, hogy meg akarja-e őket védeni a török támadásoktól? Ha pedig nem, ők kénytelenek lesznek „más módot keresni” megmaradásukra. A hangulat lassan kezdett érlelődni, a fejedelem és hívei a „más módot” az erdélyi segítségre értették.

A Rákóczi-család már régen szerette volna a hegyaljai borkereskedelem monopóliumát megszerezni. Ezért érdekelte a fejedelmet az a hír, hogy Homonnai Drugeth János Tokajt, a legfontosabb ottani szőlőt és a várat akarja megvásárolni.<sup>106</sup>

1641-ből és 1643-ból Ibrányinak nem maradt fenn levele, a közbeeső évből is kevés, így nem tudjuk, ezen fontos időszakban mit jelentett I. Rákóczi Györgynek a magyarországi eseményekről s közvetve milyen befolyást gyakorolt az 1644/45-ös hadjárat előkészítésére.

Már 1644 januárjában észrevette, hogy „igen kezdenek vigyázni az Nagyságod embereire, [a Patakra járó postákra]... nyilván beszélnek az emberek Nagyságod kijöveteli felől.” Egy Bécsből érkezett német, akit ezután Ibrányi a fejedelemhez kísértetett, azt mondta, hogy „ellenségnek tartja Nagyságodat a császár.”<sup>107</sup> Pedig ekkor még el sem indult Rákóczi hada, csak hetek múlva. De Bécsnek is voltak bizalmas emberei Erdélyben.

Amikor Ibrányi meghallotta, hogy Eszterházy nádor követe járt a fejedelemnél, aggódva figyelmeztette őt: „valamikor szolgáját vagy követit jártatja Nagyságodhoz, szintén akkor kell legjobban vigyázni reájok. Mindenkor az erőtlenebb had szokott inkább a practicával élni.”<sup>108</sup>

A vicekapitányt katonáival Ónodhoz, majd Sáros várához rendelték. Mivel a fejedelem serege más úton nyomult előre, ezentúl is jelentette neki az út közben hallottakat. Hogy az ellenség ne jusson élelemhez, sem az erdélyi, sem a császári seregek nem kímélték az átvonulási terület népét, meglevő élésüket feldúlták, elvették. Ibrányi leveleiből természetesen a németek pusztításairól értesülhetünk. „Rettenetes nagy égetést teszen mindennap az hitetlen ellenség.” „Miskolczról pedig bizony semmit nem adnak ide, de a palatinus számára (élést) eleget attak.” A hajdúkat sok latorsággal vádolták a magyarországiak, de a császári zsoldosok még fegyelmezetlenebbül viselkedtek, oly kegyetlenül bántak a lakossággal, mintha ellenséges földön jártak volna, s nem nekik kellett volna őket „megvédeni” a császár ellen támadó erdélyiektől.<sup>109</sup>

104 1639. aug. 14. Uo.: 1640. ápr. 15. EKK — LEO 920.

105 1639. aug. 16. OL F 12. Pálffy Pál gr. (nádor 1649—1653) ez időben végigjárta a magyar végváratokat s az őrségeknek fizetést adott.

106 1640. jan. 24. EKK — LEO 920., és jún. 23. OL F 12. Ekkor is említi Ibrányi, hogy Homonnai lengyel hadat akar fogadni. 1641-ben Homonnai elnyerte Tokajt, de végül a linzi békében Rákóczi kapta meg.

107 1644. jan. 19. OL F 12. és jan. 23. EKK — LEO 925. L. bővebben a 10. jegyzetben idézett műveket.

108 1644. máj. 4. EKK — LEO 933. Emlékeztette arra, hogy Bethlen Gábor Bars táján volt táborban, midőn az akkori nádor követet küldött hozzá, békétárgyalás ürügyén, s miközben Bethlen a követtel tárgyalt, seregére támadt.

109 1644. [helynév hiányzik] máj. 26., Nagyfalu, máj. 25. „Soha Isten lelmem üdvösségét ne adja, ha jószível reájok nem megyek másokkal együtt Kegyelmes uram, mert ez rettenetes dolog, soha az országot nem volt, leányzókat haltanak meg a paráznság miatt.” — Böles [Böcs], május 30. „ezeket pedig, mint az ehedet nem kell kímélni, mert azoknak sem Istenek, sem hiték nincsen,” a belényesi prédikátort megmetsztették. Uo. 925.

A vicekapitány, mint említettük, csak igen fontos okból, a fejedelem engedélyével hagyhatta el a várat. (A váradi főkapitánynak nem kellett állandóan ott laknia.) Hiába feküdt Ibrányi régi birtoka, Pér, egészen közel Székelyhídhöz, másfél esztendő alatt csupán egyszer jutott el oda szétnézni. „Ami kicsiny jószágocskám vagyon mind túl a Tiszán, mind innét, csak veszőfélben vagyon, majd mindenből kifogyok az itt való lakás miatt” — panaszkolta urának. Amikor Rákóczi a váradolási decimátortól el akarta venni a tizedszedést, ezt a jövedelmet Ibrányi magának kérte, arra hivatkozva, hogy előző évben sok kár érte, mert távollétében nem vetették be idején a földjeit.<sup>110</sup>

Birtokereit azonban személyesen kellett intéznie. Előbb a felesége ügyében járt Abaujban, majd egy munkácsi ház miatt pereskedett klacsanói Horváth Ferenczel. Mivel az a fejedelemmel is perben állt, a vicekapitány remélte, hogy Rákóczi ügyvédje őt is megvédi. Később mégis elment Munkácsra, ahol kiegyezett Horváthtal. Amikor a veje, Bojti László fiatalon meghalt, kis unokája érdekeit kellett megvédenie az örökség felosztásánál.<sup>111</sup>

I. Rákóczi György még leghívebb embereinek sem adott nagyobb birtokot, sőt 1644-ben, a háború elején, még ő kért több mint négyezer tallért a vicekapitánytól, aki maga is kölcsön vette a pénz nagy részét. Ekkor Ibrányi, szokása ellenére, az ezer tallért érő Aranymező nevű inscriptiós falut kérte a fejedelemtől, melyet hamarosan el is nyert. (A Habsburgok pénz helyett gyakran birtokot adtak főtisztjeiknek.) Kevéssel halála előtt II. Rákóczi György ajándékozott neki Biharban három részjóságot.<sup>112</sup>

Míg egyesek a fejedelem kegyét agarakkal, lovakkal és más értékes ajándékokkal igyekeztek megnyerni, Ibrányi apró küldeményei inkább csak atyafiságos szeretetét bizonyították, amikor „zsendülő” szőlővel, dinnyével, fáccánal, hallal kedveskedett, főleg Lorántffy Zsuzsannának. Magas tisztségét nem arra használta fel, hogy nagy vagyont gyűjtsön, s ezáltal családjá felemelkedését előmozdítsa. Leveleiben családi dolgot alig említ, felesége, hét gyermeke nevét tőle meg sem tudhatjuk. Első neje korán elhalt, a második Tibay Anna volt.<sup>113</sup> 1649 decemberében hunyt el Ibrányi Mihály, egy esztendővel élte túl szeretett urát. A sors kegyes volt az „öreg” Rákóczihoz és az „öreg” Ibrányihoz. Nem érték meg, hogy életük egyik fő műve, az annyi gondossággal erősített és bővített váradi vár a törökök kezébe került. S azt sem, hogy mindkettejük fia itt végzi be fiatal életét: II. Rákóczi György a Szeidi Ahmed pasa elleni csatában kapott halálos sebei miatt, az ifjabb Ibrányi Mihály pedig a vár egyik parancsnokaként, ostrom közben, a törökre való kirohanásakor.<sup>114</sup>

Apró mozaikkockákból áll össze a kép, egy eddig szinte alig ismert, igen tevékeny főtiszt élete s körülötte a váradi végvár mindennapjai. Ibrányi vicekapitány fennmaradt 157 levele nem hasonlít a későbbi hivatalos iratokra. Sorra vette mindazt amit aznap látott, hallott, gyakran még egy jelentésen belül is visszatért ugyanarra a tárgyra. De Rákóczinak éppen erre a spontaneitásra volt szüksége, mely soha sem akart szépíteni. Ibrányi stílusa keresetlen, olyan, mint a köznapi beszéd. Számunkra ez is fontos, megtudhatjuk, milyen szavakat, képeket, hasonlatokat használtak a XVII. században. (A sok nagyságod és kegyelmes uram valószínűleg személyes találkozásnál is elhangzott.) Latin szó aránylag kevés van benne.

110 Pér Közép-Szolnok vármegyében volt. (A falu nagyobbik része Prépostváryé.) 1636. dec. 9. Uo. 899.; 1637. szept. 29. OL F 12. „harmadik szüret leszen, hogy Váradon lakom, azolta csak egy gerezd szőlőmet sem látam az tövén.” 1639. aug. 8. Uo.

111 1639. márc. 15. Uo. Feleségével pereskedtek a Kékedy sógorok; 1640. jan. 24. és febr. 18. EKK — LEO 920.; K. Horváth Ferenc munkácsi udvarházát Ibrányinak, két közeli birtokát pedig Rákóczinak 1500 frt-ért átadta. *Lehoczky T.*: Bereg vármegye monographiája. Ungvár, 1881. III. k. 567. o.; 1640. jún. 8. EKK — LEO 920.

112 Még 1634-ben Zólyomi javaiból négy részbirtokot kapott Biharban. OL. E 190. 36. cs. III. 39. (De ezeket talán elcserelte vagy eladta, mert később sem ő, sem örökösei nem említik.) Aranymező Kővárvidéken volt. 1644. apr. 30. OL F 12., máj. 15. és júl. 28. EKK — LEO 925.; Családi lev. 151, 159. o.; L. a 114. jegyzetlet.

113 *Nagy Iván*: Magyarország családai. Pest, V. k. 1859. 216—218. o. téves adatokat közöl róla. Gyűrűspecstétjén: Mícha Ibrani de Vaia.

114 Körösi György történelmi ...főjegyzései a XVII. században. Századok, 1875. évf. 314—316. o. Ő Ibrányi le származottja és a gyermek II. Rákóczi Ferenc kamarása volt. A két család közt tovább élt a kapcsolat.; *Szalárdi*: i. m. 555—557. és 609. o. Másik fia, Ibrányi Ádám, török fogságba esett. Uo. 520. o.

A vicekapitány a kapott fejedelmi utasításokat igyekezett lelkiismeretesen végrehajani. Mindent megtett, hogy a végvár állandó készenletben legyen Erdély védelmére, mindkét oldalról jövő támadás ellen. A felszerelést, muníciót kiegészítette, a hadtápellátást ellenőrizte, az őrség fizetésére néha a magáéból kölcsönzött, ügyelt arra, hogy a vár építésében, s az árokásásban fennakadás ne legyen. A szombati, vagy kapitányi széken bíraskodott nemcsak a vitézlő rend, hanem néha a nemesek felett is, magára vonva ezzel az egész vármegye neheztelését. Folytonosan személyesen őrködött a végházban, igen ritkán, csak fejedelmi engedéllyel távozott el. A mustrákat megtartotta a katonaság s a bihari hajdúk felett. A hajdúkapitányoktól meg a közeli kisebb helyőrségek tisztjeitől jelentést kért, nekik parancsot adott. A fejedelmi jövedelmek behajtására oly nagy gondja volt, hogy emiatt gyakran támadt viszállya az udvarbíróval. Legfőképp a hírszerző szolgálatot igyekezett kiterjeszteni, figyelmét semmi sem kerülte el a hódoltságban. A törökökről és a magyarországiakról kapott híreket híven közölte urával.

Jelentéseiben stratégiai és taktikai kérdéseket nem érint, (az alábbi idézetet kivéve), a végvár és a vitézlő rend hétköznapi problémái azonban szinte aggodalmaskodó részletességgel foglalkoztatták. Sohasem szolgálta teljesítette ura parancsait, a hibákat és hiányokat nem tagadva, azok orvoslására törekedett, gyakran kérve a fejedelem segítségét.

Néha, amikor a helyzet megkívánta, ellenjavaslatot tett, udvarias hangon tanácsot adott: „Ha ugyan nem lehetne, úgy nem vinném végben az Nagyságod parancsolattját.” „Derekas táborban kellett volna szállanunk, nem kellene szakadozni, mert bizony az igen ártalmas volt eleitől fogván” — vélekedett 1644 szeptemberében.<sup>115</sup> A fejedelmi utasításnak csak egyetlen pontját nem teljesítette, nem volt jóban a vármegyével, bár itt is a végvár érdekében került ellentétbe a nemesurakkal.

A kapott sok hír ellenére a vicekapitány látóhatára alig terjedt túl a hét vármegyénél. Néha emlegeti Pozsonyt vagy Bécset. Ha ő, Erdély legnyugatibb őrszeme, alig vett tudomást a Közép-Európában dúló nagy háborúról (még amikor hadba indult, akkor is csupán a részfeladatokat látta), milyen keveset észlelhettek ebből az ország belsejének lakosai!

Ibrányi sorai mögül előtűnik a mindenről tudni akaró, mindenről gondoskodó „öreg” Rákóczi György; Szalárdi jellemzését igazolja és cáfolja Kemény János vádaskodásait. Mert az adott történelmi helyzetben, a két nagyhatalom harapófogójában, a harminc éves háború pusztításai idején, egy kis ország uralkodója nem érhetett el annál nagyobbat, minthogy 18 éven át ellenséges ló lába nem tapodta Erdély földjét és népei békésen dolgozhattak.<sup>116</sup> Báthori Zsigmond és Basta kora még élénken élt az emberek emlékezetében. I. Rákóczi György politikai sikereit és országa belső nyugalalmát, óriási magánbirtokainak anyagi és hatalmi bázisán kívül, az olyan megbízható férfiak biztosították, mint a váradi vicekapitány. Kevés fejedelem tudta ilyen jól kiválasztani főembereit: Debreceni Tamásra, Mednyánszky Jónásra, Kassai Istvánra és várkapitányaira: Balting Jánosra, Reöthy Orbánra meg Ibrányi Mihályra minden körülmények között számíthatott. Újabb kutatásokra lenne szükség, hogy az ő munkásságukat is részletesen megismerjük.

Ibrányi leveleinek hadtörténeti értéke a legnagyobb, mert ebből a korból egy végvár életéről ennyi és ilyen gyakori jelentés nem maradt fenn.

115 1644. szept. 7. és 9. EKK — LEO. 925. „az én tökéletes hűségem s mind az én értelmem azt adja, hogy megírjam Nagyságodnak, de sokan beszélik azt, ...miért nem száll ki Nagyságod táborban az városokról, ...ha ez irásomért meg büntet is, de meg kellett írnom, mert látom az veszedelmes állapotot.”

116 Vö. *Kosáry D.*: Magyarország és Kelet-Európa a 16—17. századi nemzetközi politikában. *Valóság*, 1973. 9. sz. 33. o.



МИХАЙ ИБРАНЬИ — ВИЦЕ-КАПИТАН ВАРАДА

*Резюме*

Варад был самой важной и самой сильной оконечной крепостью Трансильванского княжества, он защищал страну как от Османской империи, так и от империи Габсбургов. Командант крепости неоднократно становился князем, но и пост вице-капитана крепости был не только военным чином, но и политической функцией. Михай Ибранья был назначен на этот пост в 1635 году князем Дьёрдем Ракоци. Из многочисленных донесений, написанных вице-капитаном крепости князю, мы имеем возможность ознакомиться с жизнью Варада, как оконечной крепости. Численность личного состава крепости в мирное время состояла из 250 пехотинцев, 400 кавалеристов и двух пушек с прислугой. Вице-капитан и его воины должны были находиться в постоянной боевой готовности, чтобы предупредить и отразить нападение с двух сторон. Михай Ибранья проверял снаряжение, муницию воинов, их питание, строительство крепости, расширение крепостного рва, состояние тюрем и заключенных и т. д. Жалованье караулу, если доходы, предназначенные для этого, не поступали, он выплачивал из своего кармана. На своем капитанском кресле он творил суд не только над соеннослужащими, но и над судившимися с ними мещанами и дворянами, заслужив тем самым недовольство комитатского управления. Он проводил муштру караулов и подчинявшихся ему бихарских гайдуков. Он осуществлял надзор над ними и над окружными мелкими караулами. Он стремился организовать службу разведки в подвластных туркам землях и в подведомственных венгерскому королевству так называемых семи комитатах, главным образом среди гайдуков Сабольчи. Все полученные им сведения он без промедления передавал князю Дьёрдю I. Ракоци. Крепость Варад он оставлял только с разрешения князя, а также в период военных кампаний 1636 и 1644—1645 годов. Тогда он даже дал займы денег князю, за что получил в залог одну, деревню.

Из донесений Михая Ибранья мы можем познакомиться с замечательным организатором на которого князь всегда мог положиться. Письма Ибранья имеют особенно большую военно-историческую ценность, так как от этой эпохи не сохранилось такого количества и таких частей донесений о жизни крепости.

*Edit Izsépy*

MIHÁLY IBRÁNYI, DER VIZEKAPITÄN VON VÁRAD

*Resumee*

Várad (Wardein) war die Wichtigste und stärkste Grenzfestung des transsylvanischen Fürstentums, sie verteidigte das Land sowohl gegen dem Osmanen — als auch dem Habsburger — Reich. Ihre Oberkapitäne wurden oft zum Fürsten gewählt, und auch der Rang des Vizekapitäns bedeutete nicht nur ein militärischen, sondern auch ein politisches Amt. Mihály Ibrányi wurde 1635 von György I. Rákóczi ernannt. Aus den an den Fürsten gesandten vielen Berichten des Vizekapitäns können wir das Leben in der Grenzfestung von Várad kennenlernen. Der Friedenstand bestand aus 250 Infanteristen, 400 Reitern und 2 Kanonieren. Der Vizekapitän und seine Soldaten mußten gegen einen jeden Angriff von den beiden Seiten in einer ständigen Bereitschaft stehen. Mihály Ibrányi überprüfte die Ausrüstung der Soldaten und der Festung, die Munition, den Proviant, die Bautätigkeit, die Ausweitung des Festungsgrabens, den Zustand der Gefangenen und Gefängnisses. Er verließ aus seinem eigenen Geld für das Gehalt der Besatzung, wenn die diesem Zweck dienenden Einkommen noch nicht eingeflossen waren. In dem Kapitänstuhl schiedsrichterte er nicht nur über die Soldaten, sondern auch über die mit ihnen prozessführenden Bürger und Adeligen, und zog sich dadurch den Unwillen des Komitats zu. Er musterte die Besatzung und die dem Kapitän unterstehenden Haiducken von Bihar. Er überwachte diese und die kleineren Garnisonen in der Umgebung. Er bestrebte sich um einen Kundschaftendienst auf dem türkischem Eroberungsgebiet und in den unter der Hoheit des Königs von Ungarn stehenden sog. sieben Komitaten hauptsächlich unter den Haiducken. Er

brachte sofort alle Nachrichten György I. Rákóczi zur Kenntnis. Er verließ die Burg von Várad nur mit der Genehmigung des Fürsten und während der Kriegszüge von 1636 und 1644/45. Dann verließ er dem Fürsten sogar Geld, wofür er ein Dorf als Pfand bekam.

Auch seinen Berichten lernen wir einen ausgezeichneten Organisator kennen, dem der Fürst immer vertrauen konnte. Der militärgeschichtliche Wert der Briefe von Ibrányi ist außerordentlich groß, weil so viele und häufige Berichte über das Leben einer Festung aus dieser Zeit sonst nicht erhalten geblieben sind.